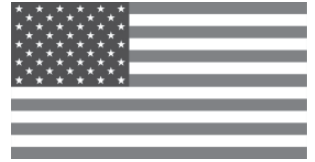

ԶԵԿՈՒՅՑ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՆՔՆԵՐԻ ՊԱԵՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ

ԶԵԿՈՒՅՑ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱԵՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ

Հեղինակային խումբ՝
ՌՈՒՍՏԱՄ ՄԱԽՄՈՒԴՅԱՆ
ԱՐԹՈՒՐ ՍԱՔՈՒՆՑ
ԱՐՄԻՆԵ ՍԱԴԻԿՅԱՆ
ՌՈՒԲԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*Սույն զեկույցը ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետդեպարտամենտի դրամաշնորհի շրջանակներում:
Սույն զեկույցում արտահայտված տեսակետները, մեկնաբանություններն ու եզրակացությունները
հեղինակներին են և հնարավոր է, որ չհամապատասխանեն ԱՄՆ պետդեպարտամենտի
տեսակետներին:*

2013թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ 3

- Հետազոտության նպատակը և խնդիրները
- Հետազոտության մեթոդաբանությունը
- Ընդհանուր տվյալներ անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների վերաբերյալ

2. ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈւԺԵՐՈՒՄ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՅՈՂ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԸՍՏ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԱՐԱԾՎԱԾՈՒԹՅԱՆ 6

- Իրավական և սոցիոլոգիական վերլուծություն

3. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈւԺԵՐՈՒՄ 28

- Զինծառայողների իրավական պաշտպանության հիմքերը (միջոցները)
- Զինծառայողների կողմից իրենց խախտված իրավունքների վերականգնման միջոցների համակարգը և դրանց կիրառության հիմնախնդիրները
- Բողոքարկման իրավունքը որպես իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց
- Դատական կարգով բողոքարկման մեխանիզմների (կառուցակարգերի) արդյունավետությունը ՀՀ զինված ուժերում
- Բողոքարկման հնարավորությունները և արդյունավետությունը ըստ սոցիոլոգիական հարցումների տվյալների

4. ՏՈՒՅԺԵՐԻ ԵՎ ԽՐԱԽՈՒՍԱՆՔՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ 42

- Տույժերի հասկացությունն ու համակարգը, դրանց տեսակների կիրառելիության արդյունավետությունը
- ՀՀ զինված ուժերում հաճախ կիրառվող տույժերը ըստ սոցիոլոգիական հարցման տվյալների
- Խրախուսանքների հասկացությունը, տեսակները, կիրառության արդյունավետությունը

5. ԲՈՒԺՍՊՊԱՍԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ 60

- Բուժսպասարկման և բուժօգնության իրավական ամրագրման հիմունքները
- ՀՀ Զինված ուժերում բուժսպասարկման և բուժօգնության որակն ու խնդիրները, բուժօգնություն տրամադրող անձանց մասնագիտական որակը ըստ սոցիոլոգիական հարցման տվյալների
- Առողջական վիճակի վերաբերյալ կայացված ակտերի հասանելիության և դրանց բողոքարկման հիմնախնդիրները
- ՀՀ զինված ուժերում սննդի, ջրի որակը եւ սանիտարահիգիենիկ պայմանները ըստ հարցման տվյալների

6. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 72

7. ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ 74

յունքները և որոշ իրավապաշտպան կազմակերպությունների կողմից ոլորտին վերաբերող հրապարակված զեկույցներն ու հաշվետվությունները: Արդեն դրանցից ստացված տվյալները իրավական վերլուծության են ենթարկվել տեսական գրականության մեջ տեղ գտած կարծիքների, իրավակարգավորման մեխանիզմների, ինչպես նաև ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկայի հաշվառմամբ: Հետազոտության մեջ հաճախակի է օգտագործվել համեմատաիրավական վերլուծության մեթոդը:

Սոցիոլոգիական հարցումներն իրականացվել են 2012 թ. ընթացքում զորացրված թվով 778 զինծառայողների շրջանում, որոնցից 336 անձ հարցման է ենթարկվել Երևանում, իսկ 442 անձ՝ Հայաստանի մարզերում, մասնավորապես հարցվողներից 178-ը՝ Լոռու, 187-ը՝ Շիրակի և 77-ը՝ Տավուշի մարզերից:

Հետազոտության ընտրանքը: Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչության կողմից 2012թ. մայիսի 7-ին հրապարակված «Տեղեկատվության. ՀՀ Ազգային ժողովի 2012թ. մայիսի 6-ի ընտրությունների համամասնական ընտրակարգով քվեարկության ընթացիկ արդյունքների (նախնական)» տվյալների՝ 19-30 տարեկան արական սեռի ՀՀ քաղաքացիների թիվը նշյալ մարզերում և Երևան քաղաքում կազմում է 281521 մարդ՝ ինչը կազմում է հետազոտության գլխավոր համախմբությունը, որտեղ, հետազոտության տվյալների 3,4% ճշգրտության դեպքում 95% վստահության միջակայքում, ընտրանքային համախմբությունը հաշվարկվում է 778 մարդ:

Սույն ուսումնասիրության համար կառուցվում է բազմաստիճան (շերտավորված) նպատակաուղղված պատահական ընտրանք: Ընտրանքի կառուցման սկզբնական փուլում նպատակաուղղված կերպով առանձնացվել են ընտրանքային միավորները (մարզերը, բնակելի տարածքները):

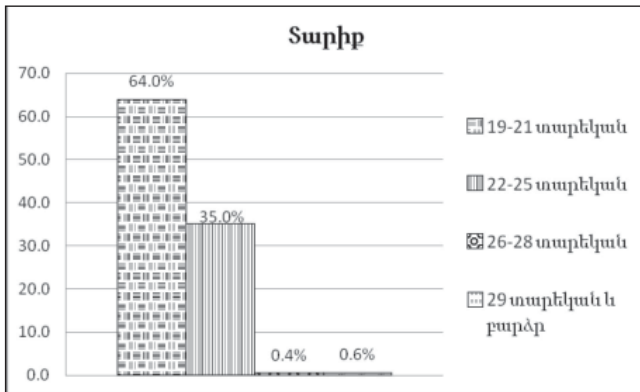
1. Մարզերի ընտրություն: Հետազոտությունում ընդգրկված են հանրապետության 3 մարզերը և Երևան քաղաքը (Երևան քաղաքն ունի համայնքի հատուկ կարգավիճակ և սույն ուսումնասիրության մեջ այն դիտարկվում է որպես առանձին միավոր):

2. Բնակելի տարածքների, հարցման կետերի ընտրություն: Ապահովելու համար գյուղական և քաղաքային բնակավայրերի բնակիչների ներկայացվածությունը ընտրանքում՝ նախ հաշվարկվել է յուրաքանչյուր մարզի գյուղական և քաղաքային բնակավայրերում ապրողների տոկոսային հարաբերակցությունը: Ըստ այդմ որոշվել է, թե յուրաքանչյուր մարզում իրականացվելիք հարցազրույցների որ մասը պետք է անցկացնել քաղաքներում, իսկ որ մասը՝ գյուղերում: Յուրաքանչյուր մարզում, ինչպես նաև քաղաք Երևանում, համայնքներն ընտրելիս հաշվի է առնվել կենտրոնի հետ ունեցած հեռավորությունը: Այդպիսով առանձնացվել է հարցման կետերի 3 տիպ՝

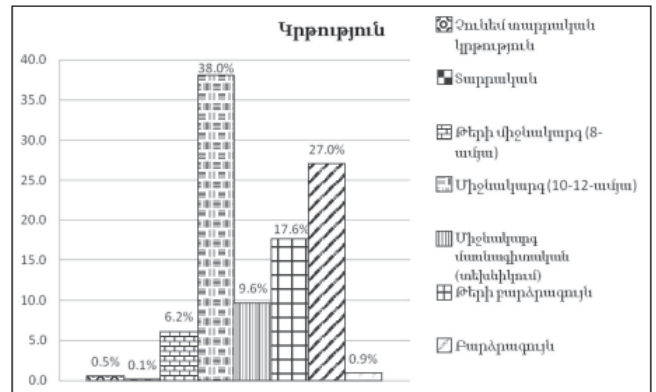
ա) Մարզկենտրոն, բ) մարզային համայնքներ, որոնք գտնվում են մարզկենտրոնի և ծայրամասերի մեջտեղում և գ) ծայրամասային համայնքներ, որոնք գտնվում են մարզի ծայրամասում: Հարցման կետերում հարցվողների թիվը որոշվում է ըստ բնակչության թվի համամասնության:

3. Հարցման միավորի և հարցվողի ընտրություն: Հարցման միավորի ընտրության համար կարևորվել է առաջին միավորի ընտրությունը, որը կատարվել է պատահականության սկզբունքով: Այնուհետև կիրառվել է «ձնակույտի» մեթոդը, որի շնորհիվ կոնկրետ հարցման կետերում կազմվել է այն անձանց ցուցակը, որոնք համապատասխանում են ուսումնասիրության համար նշանակալի չափանիշներին (19-30 տարեկան, արական սեռի ՀՀ քաղաքացիներ, ովքեր պարտադիր ժամկետային զինվորական ծառայության են անցել ՀՀ զինված ուժերում ու զորացրվել են 2012 թ. ընթացքում): Կազմված ցուցակները ճշգրտվել են, համապատասխանության դեպքում իրականացվել են հարցազրույցները:

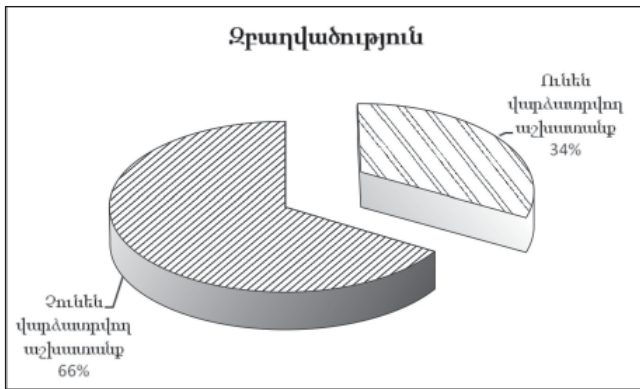
Գծապատկեր 1

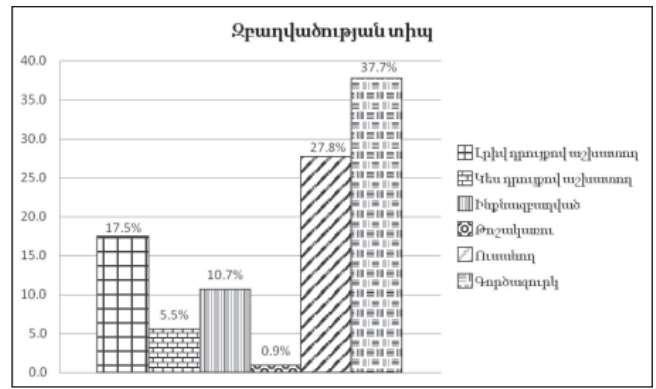
Գծապատկեր 2

Գծապատկեր 3

Գծապատկեր 4

2. ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈւԹԵՐՈՒՄ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՅՈՂ ՀԻՄՆԱԿՆԴԻՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԱՐԱԾՎԱԾՈՒԹՅԱՆ

Իրավական և սոցիոլոգիական վերլուծություն

ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագրքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ զինվորական կարգապահությունը յուրաքանչյուր զինծառայողի կողմից Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, սույն օրենքով, այլ օրենքներով ու զինված ուժերում գործող այլ կանոնագրքերով, ինչպես նաև հրամանատարների (պետերի)՝ իրենց լիազորությունների շրջանակներում տված հրամաններով սահմանված պարտականությունների և կարգուկանոնի խստիվ ու ծձգրիտ պահպանումն է:

Զինվորական կարգապահությունը հիմնվում է օրինականության, մարդու իրավունքների և ազատությունների հարգման, հրապարակայնության, խրախուսման ու կարգապահական պատասխանատվության անխուսափելիության և անհատականացման, զինծառայողների զինվորական, իրավական ու բարոյական դաստիարակության սկզբունքների վրա:

Զինվորական կարգապահությունն ապահովվում է յուրաքանչյուր զինծառայողի կողմից Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության, զինվորական պարտքի և իր պարտականությունների կատարման համար անձնական պատասխանատվության գիտակցմամբ, ինչպես նաև հրամանատարների (պետերի) կողմից իրենց լիազորությունների շրջանակներում տրված հրամանների ծձգրիտ ու ժամանակին կատարմամբ:

Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ)² մասնակից երկրների կողմից ստորագրված անվտանգության ռազմաքաղաքական ասպեկտների վերաբերյալ վարքագծի կանոններով նույնպես անդրադարձ է կատարվել զինվորական կարգապահությանը, մասնավորապես, համաձայն այդ կանոնների՝ մասնակից պետություններից յուրաքանչյուրն ապահովում է, որ իր ռազմական, ռազմականացված և անվտանգության ուժերում ծառայող անձնակազմի հավաքագրումն ու զորակոչը համահունչ լինեն մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների ոլորտում իր կողմից ստանձնած պարտավորություններին:

Մասնակից պետությունները նաև իրենց օրենքներում և այլ համապատասխան փաստաթղթերում ամրագրել են զինված ուժերի անձնակազմի իրավունքներն ու պարտականությունները: Նրանք քննության են առնում բանակում ծառայելուց ազատելու կամ այլընտրանքային տարբերակների հնարավորությունները: Պետություններն ապահովում են, որ զինված ուժերի՝ հրամանատարական լիազորություններով օժտված անձնակազմի յուրաքանչյուր անդամ իրականացնի դրանք ազգային և միջազգային օրենսդրության համաձայն և գիտակցի, որ համաձայն վերոհիշյալ օրենքների՝ անձամբ պատասխանատու է իշխանության անօրինական գործադրման, ինչպես նաև ազգային կամ միջազգային իրավունքով արգելված կարգադրություններ տալու համար:

Հիշատակված դրույթների իրականացումը բավարար կլինե՞ր զինված ուժերում կարգապահությունը եւ մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու համար, մինչդեռ սոցիոլոգիական հետազոտությունները բոլորովին այլ պատկեր են բացահայտում:

Աղյուսակ 1-ում ներկայացված են հարցման մասնակիցների կարծիքները զինված ուժերում չծառայելու պատճառների վերաբերյալ տվյալները:

² <http://www.osce.org/hy/yerevan/84944?download=true>, <http://www.osce.org/hy/yerevan/78303>

13.	Զորակոչվելու անհավասար պայմանների պատճառով	0.4%	Միջէթնիկ բացասական վերաբերմունքի պատճառով	0.1%
14.	Սոցիալ-հոգեբանական խնդիրների պատճառով	0.2%	Սոցիալ-հոգեբանական խնդիրների պատճառով	0.1%
15.	Երկիրի հանդեպ բացասական վերաբերմունքի պատճառով	0.1%	Զորակոչվելու անհավասար պայմանների պատճառով	0.1%
	Ընդամենը	100%	Ընդամենը	100%

Նախկին զինծառայողները կրկին ծառայության չգնալու պատճառների թվում կարևորում են ծառայության ժամանակահատվածի երկարատևությունը (19.9 %), ծառայության ժամանակահատվածը որպես ժամանակի անհմաստ վատնում (19 %), բախումների հետևանքով վիրավորվելու, մահանալու հավանականության պատճառով (18.2 %), ոչ կանոնադրային հարաբերությունների, բռնությունների, բռնարարքների և նման այլ պատճառների հետևանքով (13.3 %), անբավարար սանիտարահիգիենիկ և կենցաղային պայմանների, վատորակ սնունդի պատճառներով (11.7 %), ոչ պատշաճ բժշկական սպասարկման պատճառով (7.2 %), զինված ուժերի հանդեպ իշխանության ոչ պատշաճ, անպատասխանատու և անհեռատես քաղաքականություն վարելու պատճառով (5.9 %)։

Նկատենք, որ կրկին զինծառայության չգնալու պատճառների թվում ներքին խնդիրներն առավել մեծ նշանակություն ունեն, քան զինադադարի հնարավոր խախտումները։ Զինծառայության պայմանների (ոչ կանոնադրային հարաբերություններ, անբավարար սանիտարահիգիենիկ և կենցաղային պայմաններ, վատորակ սնունդ, ոչ պատշաճ բժշկական սպասարկում) հետ կապված խնդիրների պատճառով զորացրվածների մեկ երրորդը չէր գնա ծառայության (32.2 %)։ Զինծառայության բուն նշանակության և բովանդակության ոչ պատշաճ կազմակերպումը և իրականացումը (ծառայության ժամկետի երկարատևություն, ժամանակի անհմաստ վատնում) հանդիսանում է զորացրվածների մոտ 39 %-ի համար կրկին զինծառայության չգնալու հիմնական պատճառը։ Զինված ուժերում իրենց ընկերների և բարեկամների չծառայելու պատճառները ըստ զորացրվածների ունեն նույն հիմնավորումը այլ առաջնահերթությամբ. ներքին խնդիրների պատճառով՝ 33 %, նշանակության և բովանդակության ոչ պատշաճ կազմակերպումը և իրականացումը՝ 29.3 տոկոս բախումների հետևանքով վիրավորվելու և մահանալու հավանականության պատճառով՝ 28.3 % (տես աղյուսակ 2)։

Աղյուսակ 2.

	Ինչու չէիք զորակոչվի		Ինչու Ձեր ընկերը չէր զորակոչվի	
1.	Զինծառայության բուն նշանակության եւ բովանդակության ոչ պատշաճ կազմակերպումը եւ իրականացումը	38.9%	Նեքին խնդիրներ	33%
2.	Նեքին խնդիրներ	32.2%	Զինծառայության բուն նշանակության եւ բովանդակության ոչ պատշաճ կազմակերպումը եւ իրականացումը	29.3%
3.	Բախումների հետեւանքով վիրավորվելու եւ մահանալու հավանականություն	18.2%	Բախումների հետեւանքով վիրավորվելու եւ մահանալու հավանականություն	28.3%

Ձեռնպահ մնալով ծառայության ժամկետի երկարատևության վերաբերյալ հետևություն կատարելուց՝ քանի որ այն նշված հետազոտության առարկան չի հանդիսանում, մտահոգիչ է զինվորական ծառայության ժամանակահատվածը անհմաստ ժամանակի վատնում դիտարկելը: Այսինքն՝ զինվորական ծառայությունը զինծառայողների համար համարժեք բովանդակությամբ չի ընկալվում: Մեր խորին համոզմամբ, նման բովանդակության բացակայության համար անմիջական պատասխանատվությունը կրում է << զինված ուժերի գլխավոր շտաբը, մասնավորապես անձնակազմի հետ տարվող աշխատանքների գծով վարչությունը և զորամասերում այդ գծով հրամանատարների տեղակալները:

Պետք է նկատի ունենալ, որ հարցման ենթարկված նախկին զինծառայողների գերակշիռ մասը՝ 93.2%-ը, այն անձինք են, ովքեր << զինված ուժերում ծառայել են 18-24 ամիս ժամկետով /տես աղյուսակ 3/, ինչը հետազոտության համար օբյեկտիվությունն արտացոլելու նախապայման է:

Աղյուսակ 3.

Որքան ժամանակ եք Դուք ծառայել << զինված ուժերում որպես պարտադիր ժամկետային զինծառայող	
18-24 ամիս /2 տարի	93.2%
24 ամսից ավել	4.9%
12-18 ամիս	1.0%
6-12 ամիս	0.6%
1-6 ամիս	0.3%
Ընդամենը	100%

«Զինվորական ծառայության անցնելու մասին» << օրենքով սահմանված 24-ամսյա ծառայություն չանցած նախկին զինծառայողները հարցվողների մեջ կազմում են մոտ երկու տոկոս:

Ժամկետից շուտ զորացրվելու մի քանի պատճառներ են արձանագրվել, որոնցից են մասնավորապես 2-րդ երեխայի ծնունդը, ծառայության ընթացքում հիվանդություն ձեռք բերելու հանգամանքը: Օրինակ, հարցվածների շուրջ 15%-ը հայտնել է, որ ժամկետից շուտ զորացրումն եղել է *ծառայության ընթացքում ձեռք բերված հիվանդությունը*: Այնուամենայնիվ, պաշտպանական գերատեսչության աշխատանքի մեջ հասարակությանը հայտնի չէ այն արդյունքները, թե արդյոք առաջացած կամ ստացած հիվանդությունների պատճառահետևանքային կապը որոշելիս << ՊՆ ռազմական ոստիկանությունը, քննչական ծառայությունը և << զինվորական դատախազությունը ինչպիսի քայլեր է ձեռնարկել, որովհետև, եթե չի ապահովվել համապատասխան պայմաններ զինվորական պատշաճ ծառայությունն իրականացնելու համար, բնականաբար նման հետևանքներն անխուսափելի են, և այստեղից բխող հաջորդ հարցն է առաջ գալիս, եթե նման պայմանները իրավասու պաշտոնատար անձանց կողմից չեն ապահովվում, ապա ինչպիսի պատասխանատվության են նրանք ենթարկվել:

Աղյուսակ 4.

Ինչու եք Դուք այդքան ժամանակ ծառայել << զինված ուժերում	
Դժվարանում են պատասխանել	29.2%
Զինծառայության ընթացքում կատարված անօրինական գործողությունների պատճառով	27.1%
<< զինված ուժերում ծառայության ընթացքում ձեռք են բերել հիվանդություն	14.6%
Ծնվել է 2-րդ երեխաս	14.6%
Փոխարինող ուշացման պատճառով իմ զինվորական ծառայության ժամկետը հետաձգվել է	14.6%
Ընդամենը	100%

Վերոշարադրյալից զատ, մտահոգիչ է նաև սոցիոլոգիական հարցման այն արդյունքները, ըստ որի, հարցվածների շուրջ 5 %-ը << զինված ուժերում ծառայել է 24 ամսից ավելին /տես աղյուսակ 3/: Հիմք ընդունելով նշված սոցիոլոգիական հարցման արդյունքները, կարող ենք եզրակացնել, որ նրանց նկատմամբ կատարվել է բացահայտ մարդու իրավունքների խախտում: Մասնավորապես, ինչպես գարնանային, այնպես էլ աշնանային զորակոչերի ընթացքում զորացրված զինծառայողները դժգոհում են, որ զորամասերի հրամանատարների կողմից երկու տարվա զինվորական ծառայություն անցած քաղաքացիներին չեն զորացրում: Ընդ որում, հենց հարցվածների այդ զանգվածի նման փաստարկումներին ավելացվում են կազմակերպություն բանավոր կերպով դժգոհություն ներկայացնող մի շարք զինծառայողների ծնողներ:

Իրավակիրառ փորձը ցույց է տալիս, որ զորամասերի հրամանատարների մեծ մասը իրենց նման գործելաձևը պատճառաբանում են նրանով, որ իրենք ղեկավարվում են << պաշտպանության նախարարի հրամանով, զորացրման աշխատանքները անցկացվում են մի քանի փուլերով և ըստ գրաֆիկի: Ու եթե նախորդ զորակոչերին հրամանատարների նման պատճառաբանությունները երբեմն իրավական ամրագրում չէին ստանում, ապա վերջին զորակոչերին ղեկավարվել են << պաշտպանության նախարարի մի այնպիսի հրամանով, որը հնարավորություն է տալիս «օրինական կարգով» զինծառայողին զորամասում պահել 24 ամսից ավելին: Նման ոչ իրավաչափ գործողության հետևանք է հենց կարգապահության բացակայությանը, որն ունի հետևյալ իրավական հիմնավորվածությունը: Մասնավորապես ակնհայտ է, որ զորացրման այդ ընթացակարգը նախ հակասում է << Սահմանադրության, իսկ այնուհետև գործող օրենսդրության պահանջներին, իսկ զորամասերի նման հրամանատարների կամ բարձրաստիճան սպաների մեկնաբանությունները օրենքից չբխող են և անհիմն: Այսպես, համաձայն «Զինվորական ծառայության անցնելու մասին» << օրենքի 4-րդ հոդվածի 4-րդ մասին 1-ին կետի` **պարտադիր զինվորական ծառայության ժամկետը սահմանվում է շարքային կազմի համար` 24 ամիս:** Նշված նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ օրենսդիրը դա ֆիքսել է շատ հստակ, սակայն, օրենքը նախատեսում է նաև բացառություններ` ամրագրելով անհրաժեշտության դեպքում ծառայության ժամկետի երկարացման կարգը, ըստ որի` *անհրաժեշտության դեպքում կառավարության որոշմամբ պարտադիր զինվորական ծառայությունը կարող է երկարաձգվել մինչև երկու ամիս ժամկետով:* Եվ անգամ նման որոշման բացակայության դեպքում հրամանատարությունը իր նախաձեռնությամբ զինծառայողի ծառայության ժամկետը մինչև մեկ ամսով երկարաձգում է: Սա նշանակում է, որ զինված ուժերի գերատեսչության կողմից անտեսվում է << Սահմանադրության 14.1 հոդվածի պահանջը, ըստ որի. *«Բոլոր մարդիկ հավասար են օրենքի առջև: Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, զենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնության պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է»:*

Այդ հարցի վերաբերյալ << մարդու իրավունքների նախկին Պաշտպանն իր տարեկան զեկույցներում նույնպես անդրադառնալով այս խնդրին, պաշտոնական գրություններով առաջարկել էր << պաշտպանության նախարարին` վերանայելու վերջինիս կողմից ընդունված 14.10.2009 թ. թիվ 2044 հրամանը` այն << Սահմանադրությանն ու «Զինվորական ծառայության անցնելու մասին» << օրենքի 4-րդ հոդվածին համապատասխանեցնելու նպատակով: Այստեղ, իհարկե, մեծ անելիք ունի << ԶՈՒ գլխավոր շտաբի համապատասխան վարչությունը, որը պետք է կարողանա ճիշտ մոտեցում դրսևորել զորակոչիկների բաշխման գործընթացի նկատմամբ` ապահովելով նաև կազմված բաշխման պլանի համաչափությունը:

Իհարկե, վերջին խնդրի վերլուծությունը կարգապահության համատեքստում քննարկելը կարող

է հարց առաջացնել, թե ինչ կապ ունի ծառայության օրենքով նախատեսված ժամկետից երկար ժամկետով ծառայելը կարգապահության ապահովման հետ: Միանգամայն հիմնավորումն հետևյալն է՝ զինծառայողը, քաջ գիտակցելով, որ իր պարտադիր զինվորական ծառայության ժամկետը երկու տարի է, փորձում է իրեն դրսևորել դրականորեն, որպեսզի ժամանակին կարողանա զորացրվել, բայց երբ որևէ տույժ չունեցող, իսկ երբեմն նաև խրախուսանքի արժանացած զինծառայողը զորամասում պահվում է ավելի երկար ժամանակ, բնականաբար, սկսում է նաև ընդվզել, կասկածի տակ է դնում բանակում մարդու իրավունքների հարգման սկզբունքի պահպանումը, իսկ այդ բոլորի համար իրավական հիմք է հանդիսանում բարձրագույն հրամանատարական կազմի համապատասխան հրամանը: Այս խնդիրը վիճարկելի է նաև քրեական իրավունքի տեսանկյունից, քանի որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ սուբյեկտը հատուկ է, հանցանք կատարած անձը պետք է լինի զինծառայող:

Մեր բնորոշմամբ՝ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները զինված ուժերի բնագավառում կատարված հանրորեն վտանգավոր այն արարքներն են, որոնք սահմանված են քրեական օրենսդրությամբ: Իսկ ահա իրավաբանական գրականության մեջ տեղ գտած բնորոշման համաձայն՝ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ են համարվում քրեական օրենքով նախատեսված այն հանցագործությունները, որոնք ուղղված են զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ և կատարվում են զինծառայողների, ինչպես նաև պահեստազորում ընդգրկված այն քաղաքացիների կողմից, ովքեր անցնում են վարժական հավաքներ:

Իհակե, թե որն է վարժական հավաքը, ովքեր են զինծառայողները ու նման այլ հարցերի պատասխանները տրվում են ոչ թե քրեական օրենսգրքի, այլ հարակից համապատասխան օրենսդրական ակտերի ուժով: Նշվածը վերաբերում է մասնավորապես «զինծառայող» եզրույթի բացահայտմանը: Համաձայն «Ջինվորական ծառայության անցնելու մասին» ՀՀ օրենքի՝ զինծառայող են համարվում զինված ուժերում և այլ զորքերում պետական ծառայություն անցնող քաղաքացիներն ու ռազմաուսումնական հաստատությունների կուրսանտները:

Մեր իրականության մեջ եղել են դեպքեր, երբ զորացրման ժամկետը լրացած զինծառայողը զորամասում հանցանք է կատարում այն ժամանակ, երբ ինքն ըստ էության դադարել է զինծառայող լինելու հանգամանքից: Մինչդեռ իրավապահ մարմինները, ի դեմս ՀՀ զինվորական դատախազության, շատ հաճախ են անտեսում նման հանգամանքերը և անձին ենթարկում պատասխանատվության: Իհարկե այստեղ մեծ անելիք ունի դատարանը, սակայն հաշվի առնելով դատարանների ու դատախազության երկփեղկվածությունը՝ կայացվում են նման դատական ակտեր: Իսկ քննարկվող խնդրի ամենավառ ու ցավալի օրինակը 2012 թ. Հայկ Մովսիսյանի վերաբերյալ քրեական գործն է³, որը վերջերս հասարակության մեջ մեծ հնչեղություն էր ստացել: Խնդիրը վերաբերում է նրան, որ զինծառայող Հայկ Մովսիսյանը ՀՀ ՊՆ Կենտրոնական ռազմաբժշկական հանձնաժողովի որոշմամբ ձանաչվել է ոչ

³ <http://hcav.am/events/անդրամիկ-միրզոյանի-պաշտոնից-ազատման/>, <http://hcav.am/events/հքա-վանաձորի-գրասենյակի-հայտարարութ-12/>, <http://hcav.am/events/հքա-վանաձորի-գրասենյակի-հայտարարութ-13/>, <http://hcav.am/events/ա-սաքունց-հքծ-պետի-պաշտոնակությունը/>, <http://hcav.am/events/որոշեցին-կծիկը-չքանդել/>, <http://hcav.am/events/ինքնասպանություն-առանց-հետքերի-շուշ/>, <http://hcav.am/events/քննիչը-հակասել-է-ինքն-իրեն-բանտում-մահ/>, <http://hcav.am/events/ինքնասպան-եղած-զինվորի-մորը-իրավահաջ/>, <http://hcav.am/events/մինչ-մահանալը-զինծառայողը-ենթարկվել/>, <http://hcav.am/events/դատարանը-մերժել-է-մահացած-զինվորի-մոր/>, <http://hcav.am/events/մամուլի-ասուլիս-լրի-շուշի-քկի-ում-մահա/>, <http://hcav.am/events/արթուր-սաքունց-«հայկ-մովսիսյանի-դեպք/>, <http://hcav.am/events/լրի-շուշի-քկի-ում-մահացած-հայկ-մովսիսյ/>, <http://hcav.am/events/մայրը-իրավահաջորդ-չի-ձանաչվում-հայկ-մ/>, <http://hcav.am/events/մահացած-զինծառայող-հայկ-մովսիսյանի-մ/>, <http://hcav.am/events/հքծ-ն-կարձել-է-լրի-քննչական-մեկուսարան/>, <http://hcav.am/events/հայաստանի-հանրապետությունը-սպանեց-ի/>, <http://hcav.am/events/հհ-հքծ-է-ուղարկվել-դիմում-հայկ-մովսիսյ/>

պիտանի զինվորական ծառայության համար, սակայն շարունակել է ծառայել, իսկ հետագայում զինվորական դատախազության ակտիվ ջանքերի շնորհիվ <. Մովսիսյանին մեղադրանք է առաջադրվել ինքնախեղման նպատակով զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու փաստով և Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատապարտվել է երեք տարվա ազատազրկման: Դժբախտաբար, ընդամենը երեք օր անց, Հայկ Մովսիսյանը կախվելու միջոցով քրեակատարողական հիմնարկում ինքնասպան է լինում: Միայն այդ դեպքից հետո գլխավոր դատախազությունը ձեռնամուխ է եղել դիմել վերաքննիչ դատարան և ՀՀ քրեական վերաքննիչ դատարանի 2013 թ. ապրիլի 16-ի որոշմամբ բեկանվել է առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը և կայացվել արդարացման դատավճիռ՝ հիմքում մասնավորապես դնելով այն հանգամանքը, որ Զին-ծառայողին պատշաճ սուբյեկտ ծանաչելու և նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար, բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 23-րդ հոդվածում մատնանշված պայմաններից (ֆիզիկական անձի, օրենքով նախատեսված տարիքի հասնելու և մեղսունակության առկայությունը), յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է պարզել և հաստատել, որ նա զինվորական ծառայության պիտանի սուբյեկտ է, և վերագրվող արարքը կատարելու պահին առկա չեն եղել ծառայության համար ոչ պիտանի լինելու մասին վկայող հիմքերը:

Միևնույն ժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ ոչ բոլոր դեպքերում է, որ զինվորական ծառայությանը ոչ պիտանի դարձած և պահեստազոր զորացրված զինծառայողը, զինվորական ծառայության դեմ ուղղված արարք կատարած լինելու դեպքում, քրեական պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտ չէ:

Եթե կատարված զինվորական հանցագործության բնույթը և գործի կոնկրետ հանգամանքներն այնպիսին են, որ արարքի կատարումը պայմանավորված չի եղել ծառայությանը ոչ պիտանի լինելու հանգամանքով, ապա անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ընդհանուր հիմքերով, քանի որ վերագրվող արարքը կատարելու պահին պիտանի է եղել զինվորական ծառայությանը: Օրինակ, եթե զինծառայողը զինվորական ծառայությունից խուսափելու նպատակով իրեն վնաս է հասցնում /անդամախեղում/ և դրա հետևանքով դառնում է ոչ պիտանի ծառայության համար և զորացրվում պահեստազոր, նրա արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշները:

Նման դեպքերում արարքը կատարելու պահին առկա չէ այնպիսի հանգամանք, որը հիմք չէ զին-ծառայողին ծառայությանը ոչ պիտանի ծանաչելու համար: Նման դեպքերում անձի մեղսունակության վերաբերյալ դատահոգեբուժական փորձաքննությունն ունի առաջնային նշանակություն, քանի որ չի հակասում ծառայության համար ոչ պիտանի ծանաչելու եզրակացությանը: Մինչդեռ, սույն քրեական գործի շրջանակներում հաստատվել է, որ Հայկ Մովսիսյանը վերագրվող արարքը կատարելու պահին ակնհայտորեն գտնվել է այնպիսի հոգեկան վիճակում, որը հիմք է հանդիսացել նրան ծառայությանը ոչ պիտանի ծանաչելու համար: Ուստի, նա քրեական պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտ չէր կարող լինել:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ Հայկ Մովսիսյանի արարքում բացակայում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածում նախատեսված հանցակազմի այլ տարրերը **(Այդ մասին մանրամասն տե՛ս թիվ ՍԴ/0389/01/11 դատական գործը):**

Զինվորական ծառայության ընթացքում առաջացած խնդիրները ըստ առաջնահերթության ներկայացված է աղյուսակ 5-ում:

11.	ՀՀ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	2.7%	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	5.6%	ՀՀ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	5.2%
12.	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	2.4%	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	5.3%	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	5.1%
13.	Ջինժառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	1.9%	Ջինժառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	2%	Ջինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	4.7%
14.	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	1.7%	Ջինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	1.4%	Ջինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	0.7%
15.	Ջինժառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	1.4%	Ջինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	0.6%	Ջինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	0.7%
16.	Դժվարանում եմ պատասխանել	1.3%	Ջորակոչիկների զինծառայությանը անպատրաստ լինելը	0.6%	Ջինժառայության ընթացքում զինծառայողների մտավոր կարողությունների զարգացնելու հնարավորության բացակայությունը	0.5%
17.	Ջորակոչիկների զինծառայությանը անպատրաստ լինելը	1.2%	Ջինժառայության ընթացքում զինծառայողների մտավոր կարողությունների զարգացնելու հնարավորության բացակայությունը	0.5%	Ջորակոչիկների զինծառայությանը անպատրաստ լինելը	0.2%
18.	Ջինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	0.6%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.2%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.2%
19.	ՀՀ Ջինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.5%	ՀՀ ՋՈՒ լավ տեխնիկական միջոցներով հագեցվածության բացակայությունը	0.2%	Ընդամենը	100%
20.	Ջինժառայության ընթացքում զինծառայողների մտավոր կարողությունների զարգացնելու հնարավորության բացակայությունը	0.1%	Ընդամենը	100%		
	Ընդամենը	100%				

Զորացրվածներին առաջարկվել է ընտրել 14 առաջադրված և իրենց կողմից լրացուցիչ տարբերակներից 3 առաջնայինը: Ինչպես տեսնում ենք աղյուսակ 5-ից, հարցման մասնակիցները որպես առաջնային խնդիր նշել են 20 տարբերակ, որոնցից իրավական բնույթի խնդիրները՝ կազմում են խնդիրների 47.2 %-ը, զինված ուժերում ծառայության ժամկետը 14.9%, զինծառայողների պատրաստվածության հետ կապված խնդիրները (սպաների մասնագիտական որակ և պրոֆեսիոնալիզմ) զորակոչիկների անպատրաստվածությունը կազմում է 14.8 %, ծառայության կենցաղային և բժշկական սպասարկման պայմանները 5.7 %:

Երկրորդական խնդիրների շարքում իրավական բնույթի խնդիրները նույնպես կազմում են ամենամեծ տոկոսը՝ 50.7 %, զինված ուժերում ծառայության ժամկետը 11.9 %, զինծառայողների պատրաստվածության հետ կապված խնդիրները կազմում են 11.3 %, ծառայության կենցաղային և բժշկական սպասարկման պայմանները՝ 10.5 %:

Երրորդական խնդիրների շարքում իրավական բնույթի խնդիրները կազմում են 60.3 %, զինված ուժերում ծառայության ժամկետը 6.9 %, զինծառայողների պատրաստվածության հետ կապված խնդիրները կազմում է 9.7 %, ծառայության կենցաղային և բժշկական սպասարկման պայմանները՝ 12 %:

Անկախ առաջնահերթությունից՝ իրավական բնույթի խնդիրները հանդիսանում են զինված ուժերում որպես հիմնական չլուծված խնդիր:

Նմանապես ըստ տարածվածության (տես աղյուսակ 6) առաջնային առավել տարածված խնդիրների թվում իրավական բնույթի խնդիրները կազմում են 55.9 %, զինծառայողների պատրաստվածության հետ կապված խնդիրները կազմում է 11 %, զինված ուժերում ծառայության ժամկետը 9.5 %, ծառայության կենցաղային և բժշկական սպասարկման պայմանները 8.3 %:

Երկրորդական խնդիրների շարքում իրավական բնույթի խնդիրները կազմում են 61.4 %, զինված ուժերում ծառայության ժամկետը 6.7 %, զինծառայողների պատրաստվածության հետ կապված խնդիրները կազմում է 9.5 %, ծառայության կենցաղային և բժշկական սպասարկման պայմանները 12.5 %:

Երրորդական խնդիրների շարքում իրավական բնույթի խնդիրները կազմում են 58.9 %, զինված ուժերում ծառայության ժամկետը 7.2 %, զինծառայողների պատրաստվածության հետ կապված խնդիրները կազմում են 12.2 %, ծառայության կենցաղային և բժշկական սպասարկման պայմանները՝ 11.5 %:

Աղյուսակ 6.

	Առաջնային առավել տարածված խնդիրներ		Երկրորդական առավել տարածված խնդիրներ		Երրորդական առավել տարածված խնդիրներ	
1.	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	12.5%	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	12.2%	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	16%
2.	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	11.6%	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	10.9%	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	12.2%

3.	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	9.8%	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	9.8%	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	10.5%
4.	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	9.8%	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	8.9%	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	10.3%
5.	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	9.5%	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	8.8%	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	7.2%
6.	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	7.5%	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	7.8%	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	7.2%
7.	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	6.6%	«Չ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	7.7%	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	6.2%
8.	«Չ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	6.3%	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	7.2%	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	5.9%
9.	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	6.3%	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	6.7%	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	5.7%
10.	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	4.4%	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	5.9%	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	4.6%
11.	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	3.7%	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	4.7%	Հասարակության շրջանում «Չ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	4.6%
12.	Հասարակության շրջանում «Չ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	3.2%	Հասարակության շրջանում «Չ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	3.9%	«Չ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	4.5%

13.	Դժվարանում են պատասխանել	2.8%	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	2%	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	3.1%
14.	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	2.6%	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	1.6%	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	1%
15.	Զորակոչիկների զինծառայության անպատրաստ լինելը	1.2%	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	0.8%	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	0.3%
16.	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	1%	Զորակոչիկների զինծառայության անպատրաստ լինելը	0.6%	«Չ» Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.3%
17.	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	0.8%	«Չ» Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.3%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.2%
18.	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.4%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.2%	Ընդամենը	100%
19.	«Չ» Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.3%	Ընդամենը	100%		
	Ընդամենը	100%				

Համադրելով զինված ուժերում խնդիրների ցանկը ըստ առաջնայնության և տարածվածության՝ (տես աղյուսակ 7) նկատում ենք, որ առաջին 3 խնդիրների թվում, զորացրվածների կարծիքով, հանդիսանում են զինված ուժերում մահացության դեպքերը /սպանություններ, ինքնասպանություններ/ և սպայական կազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայության խնդիրը:

Աղյուսակ 7.

	Ըստ Ձեզ՝ որոնք են «Չ» զինված ուժերում, զինծառայողի համար երեք առաջնային խնդիրներն այսօր		Ըստ Ձեզ՝ որոնք են «Չ» զինված ուժերում, զինծառայողի համար երեք առավել տարածված խնդիրներն այսօր	
1.	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	11.6%	Մահվան դեպքերը /սպանություններ, ինքնասպանություններ/	11.7%
2.	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	11.5%	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	10.7%
3.	Մահվան դեպքերը /սպանություններ, ինքնասպանություններ/	10.2%	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	10.1%

4.	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	8.8%	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	9.5%
5.	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	8.7%	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	9.5%
6.	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	8.2%	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	8.0%
7.	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	7.3%	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	6.6%
8.	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	7.1%	ՀՀ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	6.2%
9.	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	5.6%	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	6.1%
10.	ՀՀ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	4.5%	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/ բիրտ վերահսկողությունը	5.7%
11.	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/ բիրտ վերահսկողությունը	4.4%	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	3.9%
12.	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	4.1%	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ ցածր հեղինակությունը	3.8%
13.	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	2.8%	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	2.8%
14.	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	1.7%	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	2.0%
15.	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	0.9%	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	1.1%
16.	Զորակազիկների զինծառայության անպատրաստ լինելը	0.7%	Դժվարանում եմ պատասխանել	1.1%
17.	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.7%	Զորակոչիկների զինծառայության անպատրաստ լինելը	0.7%
18.	Դժվարանում եմ պատասխանել	0.6%	ՀՀ Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.3%
19.	Զինծառայության ընթացքում զինծառայողների մտավոր զարգանալու հնարավորության բացակայությունը	0.3%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	0.2%
20.	ՀՀ Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.2%	Ընդամենը	100.0%
21.	ՀՀ զինված ուժերի լավ տեխնիկայով հագեցվածության պակաս	0.1%		
	Ընդամենը	100.0%		

Նկատենք, որ ըստ տարածվածության խնդիրների շարքում, անկախ առաջնայնության, ծառայության ժամկետը զինծառայողների համար չի հանդիսանում որպես գլխավոր մտահոգող հարցը: Զորացրվածների համոզմամբ՝ թե՛ ըստ առաջնայնության, թե՛ ըստ տարածվածության, զինված ուժերում հիմնական խնդիրները ուղղակիորեն պայմանավորված են զինծառայությունը կարգավորող իրավական նորմերի խախտումներով: Այս համատեքստում ուշագրավ է, որ զորացրվածները կարևորում են մի կողմից սպաների մասնագիտական պատրաստվածությունը, մյուս կողմից զորակոչիկների՝ զինծառայությանը նախապատրաստելու հարցերը (տե՛ս աղյուսակ ամփոփում 8):

Աղյուսակ 8.

	Խնդիրներ	Առաջնային առավել տարածված խնդիրներ	Երկրորդական առավել տարածված խնդիրներ	Երրորդական առավել տարածված խնդիրներ
1.	Զինծառայությունը կարգավորող իրավական նորմեր	55.9%	61.4%	58.9%
2.	Սպաների մասնագիտական պատրաստվածությունը	11%	9.5%	12.2%
3.	Ծառայության ժամկետը	9.5%	6.7%	7.2%
4.	Ծառայության կենցաղային եւ բժշկական սպասարկման պայմանները	8.3%	12.5%	11.5%

Բնականաբար, զինված ուժերում փոփոխություններին ուղղված գործողությունների ցանկում ԶՈՒ իրավիճակի փոփոխությանն ուղղված հարցերում զորացրվածները մեծ տեղ են հատկացնում իրավական բնույթի խնդիրների լուծմանը:

Առաջին հերթին փոփոխվելիք խնդիրների շարքում զորացրվածների կողմից ներկայացված առաջարկությունների 27.5 %-ը ուղղված են իրավական բնույթի խնդիրներին: Իրավական բնույթի խնդիրների լուծմանն ուղղված առաջարկությունները կազմում են երկրորդ և երրորդ հերթին փոփոխվելիք խնդիրների շարքում համապատասխանաբար 36.3 % և 43.4 % (տե՛ս աղյուսակ 9):

Աղյուսակ 9.

	Խնդիրներ	Առաջնային առավել տարածված խնդիրներ	Երկրորդական առավել տարածված խնդիրներ	Երրորդական առավել տարածված խնդիրներ
1.	Զինծառայությունը կարգավորող իրավական նորմեր	27.5 %	36.3 %	43.4 %
2.	Սպաների մասնագիտական պատրաստվածությունը	11.1%	9.5%	10.2%
3.	Ծառայության ժամկետը	15.3%	9%	4.1%
4.	Ծառայության կենցաղային եւ բժշկական սպասարկման պայմանները	9%	11.9%	11.9%

«Ետաքրքիր է, որ սպայակազմի մասնագիտական կարողությունների բարձրացման խնդրի (11.1%) լուծման հետ միասին, զորացրվածները համարժեք չեն կարևորում զորակոչիկների՝ զինծառայությանը պատրաստելու հարցի նշանակությունը (տես աղյուսակ 10):

Աղյուսակ 10.

առաջին հերթին կփոխեին		երկրորդ հերթին կփոխեին		երրորդ հերթին կփոխեին		
1.	Արձակուրդների քանակի շատացում	16.2%	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	11.4%	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	11.5%
2.	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	15.3%	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	9.5%	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	11.2%
3.	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	11.1%	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	9%	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	10.2%
4.	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	7.1%	Բանակը դարձնել պրոֆեսիոնալ	8.6%	Բանակը դարձնել պրոֆեսիոնալ	8.6%
5.	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	6.6%	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	7.9%	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	8%
6.	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	5.4%	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	6.8%	Արձակուրդների քանակի շատացում	5.8%
7.	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	4.6%	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	6.5%	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	5.4%
8.	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	4.5%	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	6.5%	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	5%
9.	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	4.4%	Արձակուրդների քանակի շատացում	5.2%	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	4.8%
10.	«Չ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	3.9%	«Չ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	4.3%	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	4.3%

11.	ՀՀ զինված ուժերի լավ տեխնիկայով հագեցվածության պակաս	3.9%	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	4%	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	4.1%
12.	Բանակը դարձնել պրոֆեսիոնալ	3.5%	ՀՀ զինված ուժերի լավ տեխնիկայով հագեցվածության պակաս	3.6%	ՀՀ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	3.5%
13.	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	2.2%	Մահվան դեպքերը / սպանություններ, ինքնասպանություններ/	3.5%	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	3.2%
14.	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	1.9%	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	3.3%	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	3%
15.	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	1.9%	Ոչինչ հնարավոր չէ փոխել	2.7%	ՀՀ զինված ուժերի լավ տեխնիկայով հագեցվածության պակաս	3%
16.	Ոչինչ հնարավոր չէ փոխել	1.8%	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	2.2%	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	2.4%
17.	Դժվարանում եմ պատասխանել	1.8%	ՀՀ Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	1.6%	ՀՀ Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	2%
18.	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	1.5%	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	1.4%	Ոչինչ հնարավոր չէ փոխել	2%
19.	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	1.3%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	1.3%	Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները	1.3%
20.	ՀՀ Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	0.8%	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	0.5%	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասարկման որակի բացակայությունը	0.4%
21.	Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	0.4%	Վճարվող գումարի բարձրացում	0.2%	Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	0.2%
22.	Վճարվող գումարի բարձրացում	0.1%	Ընդամենը	100%	Վճարվող գումարի բարձրացում	0.2%
	Ընդամենը	100%			Ընդամենը	100%

Առաջարկությունների երկրորդ ուղղությունը կապված է ծառայության պայմանների բարելավման հետ՝ 8.9 % /կենցաղային և բժշկական ապահովության խնդիրներին/: Զորացրվածները գտնում են, որ պետք է վերանայվի ծառայության ժամկետը՝ 15.3 %, և որ միաժամանակ պետք է ավելացվի արձակուրդների քանակը՝ 16.2 %: Զորացրվածները առաջարկում են նաև զինված ուժերի բարեփոխումներին ուղղված առաջարկություններ՝ պրոֆեսիոնալ բանակի ստեղծումը՝ 3.5 % և բանակի նյութական և տեխնիկական համալրումը՝ 3.9 %:

Երկրորդային և երրորդային փոփոխությունների շարքում զորացրվածները առավելապես կարևորում են զինված ուժերում պայմանների բարելավման խնդիրները, սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի մակարդակի բարձրացումը և պրոֆեսիոնալ բանակին անցնելու խնդիրը:

Անկախ առաջնահերթությունից՝ զինված ուժերում խնդիրների լուծմանն ուղղված առաջարկությունների ցանկում (տե՛ս աղյուսակ 11) զորացրվածների կողմից կարևորվում է սպայակազմի մասնագիտական կարողությունների բարձրացումը և զինվորների նկատմամբ նրանց վերաբերմունքի փոփոխությունը, ծառայության ժամկետի վերանայումը, պրոֆեսիոնալ բանակի ձևավորումը և ծառայության պայմանների բարելավումը:

Աղյուսակ 11.

Եթե Դուք հնարավորություն ունենայիք, առաջին հերթին ինչը կփոխեիք << զինված ուժերում		
1.	Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	10.3%
2.	Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	10.2%
3.	Արձակուրդների քանակը կշատացնեի	9.8%
4.	Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	9.7%
5.	Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	7.1%
6.	Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	6.6%
7.	Բանակը դարձնել պրոֆեսիոնալ	6.5%
8.	Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	5.1%
9.	Մահվան դեպքերը /սպանություններ, ինքնասպանություններ/	5.1%
10.	Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	4.6%
11.	Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	4.4%
12.	<< զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	3.9%
13.	<< բանակի նյութական և տեխնիկական հագեցվածությունը	3.5%
14.	Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	2.7%
15.	Ոչինչ էլ հնարավոր չէ փոփոխել	2.2%
16.	Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	1.8%
17.	Հասարակության շրջանում << զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	1.5%
18.	<< Զինված ուժերում զինծառայողները խնդիր չունեն	1.4%
19.	Զինված ուժերում պատշաճ բժշկական սպասրկման որակի բացակայությունը	1.0%

նաև Կանոնագիրք) ընդունվել է 2012 թ. մարտի 21-ին: Չնայած կանոնագրքի նախագծի բարելավման նպատակով ՀՀ ազգային ժողովում կազմակերպվեցին խորհրդարանական լսումներ, տարբեր հասարակական կազմակերպությունների կողմից ներկայացվեցին մարդու իրավունքների պաշտպանվածությանն ուղղված առաջարկներ, այնուամենայնիվ օրենքը այդպես էլ չի համապատասխանում մարդու իրավունքների նվազագույն չափորոշիչներին⁵:

Զինծառայողը, գտնվելով հատուկ իրավական վիճակում (նկատի ունենալով, որ նրա որոշ իրավունքներ և ազատություններ սահմանափակվում են, իսկ պարտականությունների շրջանակը լայնացվում) շարունակում է մնալ որպես պետության պաշտպանության ներքո գտնվող անձ, որի իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը պետք է հարգվեն, իսկ դրանք խախտած անձինք՝ ենթարկվեն պատասխանատվության:

ՀՀ զինված ուժերում ծառայության բնականոն ընթացքն ապահովելու նպատակով հրամանատարների համար օրենսդրությունը իբրև պարտականություն սահմանում է ապահովել իրեն վստահած զորամասի/ստորաբաժանման զինվորական կարգապահությունը, բարոյահոգեբանական վիճակը և զինվորական ծառայության անվտանգությունը, ներքին կարգուկանոնը, բժշկական, սոցիալ-իրավական և կենցաղային ապահովումը:

Հրամանատարական կազմի կողմից իր առջև դրված խնդիրները լուծելիս ամբողջությամբ պետք է հարգվեն անձի հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները՝ ղեկավարվելով ՀՀ սահմանադրությամբ նախատեսված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներին ու ազատություններին վերաբերող դրույթներով:

Յուրաքանչյուր խախտման համար հրամանատարը, սպան ենթակա է օրենքով սահմանված պատասխանատվության: Հրամանատարի, սպայի կողմից իր պարտականությունների անշեղ կատարումը, ինչպես նաև նրա պատժելիության ապահովումը զինված ուժերում մարդու իրավունքները առավել պաշտպանված լինելու իրական երաշխիք են:

Երբ խոսում ենք կարգապահության ապահովման մասին, ապա պետք է նկատի ունենալ, որ կարգապահության ապահովման հարցում դերակատարում կարող են ունենալ թե՛ շարքային կազմի զինծառայողները, թե՛ սպայական ու ենթասպայական անձնակազմը: Մինչդեռ Կանոնագրքի ընդհանուր բովանդակությունից ակնհայտ է դառնում, որ շուրջ հիսուն հոդվածից բաղկացած օրենսդրական ակտի, այն է՝ Կանոնագիրքը, ընդամենը մեկ հոդված՝ 47-րդն է սահմանում կիրառված խրախուսանքի կամ տույժի վերաբերյալ անհամաձայնության դեպքում զեկուցագիր ներկայացնելու կարգը: Այնինչ, զորամասի հրամանատարությունը որպես վարչարարություն իրականացնող մարմին պետք է ղեկավարվի նաև «Վարչարարության հիմունքների ու վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ դա նշանակում է, որ վարչարարության իրականացման արդյունքը վարչական ակտի ընդունումն է, որի բողոքարկման և վերանայման համար օրենքով նախատեսված ընթացակարգ գոյություն ունի: Բացի այդ, ուսումնասիրելով ողջ Կանոնագիրքը՝ պարզվում է, որ իրավահարաբերության մասնակից սուբյեկտները, բացի պարտականություններից օժտված չեն իրավունքներով, ուղղակի առկա է մեկ առանձին հոդված, որը վերնագրված է կարգապահական իրավունք վերտառությամբ, ինչը բոլորովին այլ բովանդակություն ունի: Այսպես, Կանոնագրքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ **Կարգապահական իրավունքը** հրամանատարների (պետերի), ինչպես նաև այլ զինծառայողների իրավասությունն է՝ ենթակա կամ ստորադաս զինծառայողի նկատմամբ կիրառելու խրախուսանքի կամ կարգապահական տույժի տեսակներ: Նույն Կանոնագրքի 3-րդ և 4-րդ հոդվածների բովանդակության վերլուծությունից պարզվում է, որ շարքային կազմի զինծառայողները ունեն միայն պարտականություններ, մինչդեռ սպաներն ունեն և՛ իրավունքներ, և՛ պարտականություններ: Առաջին հայացքից թվում է, թե սպաները

⁵ Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ կարծիքը

ման մասնակիցների կեսի կարծիքով՝ 51.9 %, (տե՛ս աղյուսակ 12) զինծառայողների իրավունքների պաշտպանվածության վիճակը ծառայության ավարտին չի փոխվել: Միայն 38.8 %-ի կարծիքով այն լավացել է:

Աղյուսակ 12.

Ըստ Ձեզ՝ ձեր ծառայության ժամկետի ավարտին՝ ծառայության ժամկետի սկզբի համեմատ զինծառայողների իրավունքների պաշտպանվածության վիճակը լավացել է, վատացել է, թե մնացել է նույնը:		
1.	Մնացել է նույնը (չի փոփոխվել)	51.9%
2.	Լավացել է	38.7%
3.	Վատացել է	6.6%
4.	Դժվարանում եմ պատասխանել	2.8%
	Ընդամենը	100.0%

Նախկին զինծառայողների կեսը, եթե հնարավորություն ունենային, չէին գնա ծառայության (տե՛ս աղյուսակ 13):

Աղյուսակ 13.

Եթե Դուք հնարավորություն ունենայիք չծառայել ՀՀ զինված ուժերում որպես պարտադիր ժամկետային զինծառայող, ապա Դուք՝		
1.	Չէիք գնա ծառայության	50.4%
2.	Այնուամենայնիվ կգնայիք ծառայության	49.1%
3.	Դժվարանում եմ պատասխանել	0.5%
	Ընդամենը	100.0%

Նմանապես, հարցվողների մոտ 53 %-ը չէր ցանկանա, որ իր բարեկամը կամ ընկերը ներկայումս ծառայեր զինված ուժերում (տե՛ս աղյուսակ 14):

Աղյուսակ 14.

Կցանկանայիք արդյոք, որ Ձեր բարեկամը կամ ընկերը ներկայումս ծառայեր ՀՀ զինված ուժերում	
Ոչ	52.6%
Այո	47.4%
Ընդամենը	100.0%

Նկատենք, որ հարցվողների մոտ 63,1 %-ը գտնում է, որ զինված ուժերում գերակշռում են ոչ կանոնադրային հարաբերությունները (տե՛ս աղյուսակ 15):

3. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈւԺԵՐՈՄ

1. Զինձառայողների իրավական պաշտպանության հիմքերը (միջոցները)

Յուրաքանչյուր բնագավառում առանց իրավական համապատասխան միջոցների հնարավոր չէ անձի իրավական պաշտպանվածության մասին խոսել: Սակայն, այդ նպատակին հասնելու առաջնային գործոնները երկրի Սահմանադրությամբ հռչակված նորմերն են: Իրեն իրավական պետություն հռչակած ցանկացած պետություն պարտավոր է նման դրույթ ներառել իր երկրի Սահմանադրությամբ, ինչը բնութագրում է նաև տվյալ պետությանը որպես ժողովրդավարական կարգ ունեցող պետություն:

Ինչ խոսք, կարևորելով ընդհանրապես արդյունավետ իրավական պաշտպանության գաղափարը՝ այն ավելի արդիական ու անհրաժեշտ է լինում մասնավորապես զինձառայողների շրջանում, քանի որ վերջիններս դիտվում են ավելի խոցելի ու նրանց իրավունքների խախտման ռիսկայնությունն ավելի բարձր է: Որպեսզի, պետության ներսում սահմանադրական այդ իրավունքն անշեղորեն ապահովվի, նախ անհրաժեշտ են որոշակի իրավական կարգավորման հիմքեր, որպես այդ իրավունքի ապահովման նախադրյալ: Եվ այս դեպքում սահմանադրական նման նորմն ուղղակի հիմք կարող է հանդիսանալ այլ իրավասու մարմինների համար համապատասխան օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտեր ընդունելու համար:

Կարևոր է, երբ այդ իրավահարաբերության մասնակիցը՝ ի դեմս շարքային զինձառայողի, տեղեկացված է լինում իրեն վերաբերող իրավական նորմերի էությանն ու բովանդակությանը, այդ թվում՝ միջազգային իրավական փաստաթղթերին: Արդյունավետ իրավական պաշտպանություն երևույթում չափազանց կարևորվում է պետիցիայի իրավունքը, ինչն իրենից ենթադրում է պետական մարմիններին դիմելու և նրանցից ողջամիտ ժամկետներում, պատշաճ կարգով պատասխան ստանալու իրավունք: Ասվածն ավելի պարզ դարձնելու նպատակով, փորձենք ցույց տալ և վերլուծել այն իրավական կարգավորման հիմքերը, որոնք արդյունավետ իրավական պաշտպանության ապահովման միջոցներ են:

Այսպես, հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված լինելու և ՀՀ ողջ տարածքում Սահմանադրության նորմերն անմիջականորեն գործելու հանգամանքը՝ անհրաժեշտ է նախ նշել ՀՀ Սահմանադրության դրույթները:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի՝ *յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք:*

Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք:

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության համար օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով ստանալու մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը:

Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության խնդրով դիմելու մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններին:

Վերոնշյալ դրույթի բովանդակությունից հետևում է, որ բանակում զինվորական ծառայություն անցնող զինձառայողը նույնպես ունի հնարավորություն նման միջոցներով իր իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու, մինչդեռ, ներկայիս իրավակիրառ պրակտիկան բոլորովին այլ պատ-

կերի մասին է վկայում, ինչը մտահոգության տեղիք է տալիս, և աստիճանաբար այդ մեխանիզմների օգտագործումը << զինված ուժերում պետք է լինի պարտադիր պայման: Արդյունավետ իրավական պաշտպանության անարդյունավետության մասին վերլուծություններն ու մեկնաբանությունները կներկայացվեն սույն գլխի հաջորդ ենթահարցում, որտեղ քննարկման առարկա է դարձել նաև սոցիոլոգիական հարցման տվյալները:

Արդյունավետ իրավական պաշտպանության իրավունքի վերաբերյալ դրույթը արտացոլված է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայում (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա), համաձայն որի, *յուրաքանչյուր ոք, ում սույն կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք:*

Զինծառայողների իրավական արդյունավետ պաշտպանության իրավունքի իրացման հաջորդ հիմքը «<< զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք», «Ներքին ծառայության կանոնագիրք», «<<այաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կայազորային և պահակային ծառայությունների կանոնագիրքը հաստատելու մասին» << օրենքներն են, որոնք մանրամասնությամբ կարգավորում են այդ բնագավառում առաջացող հասարակական հարաբերությունները: Հաշվի առնելով զինվորական ծառայությամբ պայմանավորված պարտականությունների զանգվածի աճը՝ ժողովրդավարական պետության իրավական համակարգում դրանք պետք է հակակշռվեն զինծառայողի սահմանափակված իրավունքների առավել մեծ պաշտպանությամբ: Քննարկվող կանոնագրքերում զինծառայողներին ընդհանրապես, իսկ պարտադիր զինվորական ծառայություն իրականացնող անձանց համար պետք է հստակորեն սահմանվի իրավունքների ցանկ, հակառակ պարագայում զինծառայողին չի հաջողվի որևէ կերպ օգտվել արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցներից:

Պակաս կարևորություն չի ներկայացնում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» << օրենքի⁶ դրույթների կիրառումը քննարկվող իրավիճակում: Մասնավորապես, համաձայն նշված օրենքի 3-րդ հոդվածի, որպես օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացություն է նաև **վարչական մարմիններ** եզրույթը, որն իր մեջ ներառում է նաև << գործադիր իշխանության հանրապետական մարմիններ՝ << նախարարություններ և հանրապետության ողջ տարածքում վարչարարություն իրականացնող պետական այլ մարմիններ: Ասվածից հետևում է, որ սույն օրենքի դրույթները կիրառվում են նաև զինված ուժերի բնագավառում առաջացող հասարակական հարաբերությունների վրա, քանի որ << պաշտպանության նախարարությունը նույնպես գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին է: Ավելին, նույն օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ *վարչարարությունը հանդիսանում է վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:* Այսինքն, զինծառայողի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս, այն պետք է եզրափակվի համապատասխան ակտի ընդունմամբ՝ հրաման, որոշում և այլն:

Նշված ակտերը վիճարկելիս կիրառելի են << **վարչական դատավարության օրենսգրքի** նորմերը, ինչի արդյունքում կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն անվավեր ճանաչվել վարչական մարմնի ակտը, ինչպես նաև վիճարկվել նրա գործողությունը (անգործությունը):

Արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցների արդյունավետությունը պայմանավորված է իրականության մեջ գոյություն ունեցող գործուն մեխանիզմներից (կառուցակարգերից): Դրանց կարգավորման համար կիրառելի են ոչ միայն վերը նշված ակտերը, այլ նաև այնպիսի օրենսդրական

⁶ Ընդունվել է << Ազգային ժողովի կողմից 2004թ. փետրվարի 18-ին

և ենթաօրենսդրական ակտերը, ինչպիսիք են «Զինապարտության մասին», «Զինվորական ծառայության անցնելու մասին» ՀՀ օրենքները, ՀՀ Կառավարության որոշումները, ինչպես նաև ՀՀ պաշտպանության նախարարի և ՀՀ գլխավոր շտաբի պետի հրամաններն ու հրահանգները:

Կարևոր է իմանալ, որ զինապարտների բժշկական և զինծառայողների ռազմաբժշկական փորձաքննության կարգը սահմանվում է պաշտպանության նախարարի 2010 թվականի փետրվարի 26-ի թիվ 175 հրամանով⁷: Ընդ որում, զորակոչիկների առողջական վիճակի մասին գրավոր եզրակացություն ներկայացնելու լիազորությամբ օժտված է ՀՀ կառավարության որոշմամբ կազմավորվող կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովը (ԿԲՀ), որը բժշկական փորձաքննության ղեկավար մարմին է և հաշվետու է հանրապետական զորակոչային հանձնաժողովի նախագահին (պաշտպանության նախարարին):

Նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետության դեմ ուղղված զանգատներ քննվում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում, հաշվի առնելով որ արդյունավետ իրավական պաշտպանության վերաբերյալ դրույթ նախատեսված է նաև Կոնվենցիայով՝ ուստի որպես կարգավորման իրավական հիմք հանդիսանում է եվրոպական դատարանի կայացրած որոշումները, որոնք ներպետական դատական պաշտպանության միջոցները կիրառելուց հետո քաղաքացիները կարող են դիմել եվրոպական դատարան: Իհարկե դրա բաղկացուցիչ մաս կարող են հանդիսանալ նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացված ակտերը, որոնք, ցավոք սրտի, այնքան էլ շատ չեն, ինչն, իհարկե, խոսում է ոչ միայն զինված ուժերում իրավական պաշտպանության միջոցների անարդյունավետության մասին, այլև հասարակության ցածր իրավագիտակցության, պետական կամքի, հասարակության կողմից մեխանիզմների նկատմամբ ձևավորված անվստահության պատճառով:

2. Զինծառայողների կողմից իրենց խախտված իրավունքների վերականգնման միջոցների համակարգը և դրանց կիրառության հիմնախնդիրները

Մարդու և քաղաքացու ցանկացած խախտված իրավունք ենթակա է վերականգնման: Իսկ վերականգնումը հնարավոր և իրատեսական է, եթե երկրի իրավական համակարգը հնարավորինս կատարյալ է ու ամբողջական: Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ մարդու և քաղաքացու խախտված իրավունքների վերականգնման գաղափարը ոչ միայն այս կամ այն տեսաբանի ցանկությունն է կամ առաջարկությունը, այլև այն նախ և առաջ երկրի Հիմնական օրենքի՝ ՀՀ Սահմանադրության պահանջ է: Ինչպես արդեն նշել ենք, ՀՀ Սահմանադրությունը ճանաչում է մարդու խախտված իրավունքը վերականգնելու իրավունքը: Ուստի, զինծառայողները նույնպես անմասն չպետք է մնան նման հնարավորություններից օգտվելու համար:

Իրավական նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ զինծառայողներն իրենց խախտված իրավունքների վերականգնման նպատակով կարող են դիմել նախ իրավունքը խախտող պետական լիազոր մարմնին կամ դրա պաշտոնատար անձին, իսկ դրա արդյունքների հետ համաձայն չլինելու դեպքում՝ վերադաս մարմնին կամ դրա պաշտոնատար անձին: Հաշվի առնելով բանակում ենթակայական հարաբերությունների հանգամանքը, ինչպես նաև վերլուծելով մեր իրականության մեջ գոյություն ունեցող կիրառական պրակտիկան՝ պարզվում է, որ նման եղանակներով խախտված իրավունքների վերականգնման «օգտակար գործողության գործակիցը» բավականին ցածր է, քանի որ մշտա-

⁷ Քանի որ հետազոտության անցկացման համար հիմք է հանդիսացել 2012թ. գարնանային և աշնանային զորակոչերի ընթացքում զորացրված նախկին զինծառայողներից ստացված տեղեկությունները, այդ պատճառով վերլուծությունն իրականացվել է ՀՀ Պաշտպանության նախարարի նշված հրամանով, մինչդեռ 2013թ. ապրիլի 8-ի թիվ 410 հրամանով սահմանվել է զինապարտների բժշկական և զինծառայողների ռազմաբժշկական փորձաքննության նոր կարգ:

նափակ են, միայն Կանոնագրքի 47-րդ հոդվածով սահմանվում է զինծառայողի կողմից զեկուցագիր ներկայացնելու կարգը: ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագրքի 47-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ զինծառայողի կողմից զեկուցագրում ներկայացված հարցերի լուծումը մերժելու դեպքում այդ մասին գրավոր հայտնվում է զեկուցագիր ներկայացրած զինծառայողին՝ նշելով մերժման պատճառները, մերժման համար հիմք համարվող Հայաստանի Հանրապետության օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջները, ինչպես նաև պարզաբանելով մերժումը բողոքարկելու կարգը: Մինչդեռ, բացի զեկուցագրից, զինծառայողին պետք է հնարավորություն տրվի հրամանատարությանը ներկայացնելու նաև գրավոր ձևով դիմում-բողոք, ինչպես նաև վերադասության կարգով բողոքարկել ստորադաս հրամանատարի հրամանն ու գործողությունը (անգործությունը): Ցավոք, օրենսդրական ակտերում նման ձևակերպումները շատ քիչ են: Սակայն, զինծառայողները նույնիսկ իրենց այդ հնարավորությունից էլ արդյունավետորեն ու ազատորեն չեն օգտվում: Կանոնագրքի նշված հոդվածի համաձայն, զինվորական ծառայության անցման հետ կապված հարցերով զինծառայողն իրավունք ունի իր անմիջական հրամանատարին (պետին), իսկ սույն օրենքի 46-րդ հոդվածում նշված սահմանների վերազանցման դեպքերում, ինչպես նաև իր նկատմամբ կիրառված կարգապահական տույժը բողոքարկելու կամ այլ զինծառայողների կողմից անօրինական ու անարդար գործողություններ կատարելու մասին վերադաս հրամանատարներին (պետերին) ներկայացնելու զեկուցագիր: Զեկուցագրում պարտադիր նշվում են առաջարկվող կամ բողոքարկվող հարցի էությունը, այն հրամանատարի (պետի) կամ այլ զինծառայողի տվյալները, որոնց գործողությունները կամ անգործությունը բողոքարկվում են, ինչպես նաև զեկուցագիր ներկայացնող զինծառայողի անունը, ազգանունը, զբաղեցրած պաշտոնը, զինվորական կոչումը, բնակության (ուսման) վայրը:

Զինծառայողն իրավունք չունի զեկուցագիր ներկայացնելու մարտական հերթապահության մեջ, շարքում, պահակախմբում, օրվա վերակարգում կամ ուսումնական պարապմունքներում գտնվելու ժամանակ, բացառությամբ նշված ժամանակ զինծառայողին տրվող նպատակային հարցման դեպքի: Իր նկատմամբ կիրառված կարգապահական տույժը զինծառայողը կարող է բողոքարկել տույժի մասին իրեն հայտարարվելու օրվանից ոչ ուշ, քան մեկամսյա ժամկետում:

Բողոքարկման իրավունքն իրացնելու հետևյալ ընթացակարգ է օրենսդրությունը նախատեսում զինծառայողի համար՝ այն հրամանատարը (պետը), որի իրավասությունների մեջ չի մտնում զեկուցագրում նշված հարցերի լուծումը, **3-օրյա ժամկետում** զեկուցագիրն ուղարկում է վերադաս կամ դրանք լուծելու իրավասություն ունեցող հրամանատարին (պետին)՝ այդ մասին տեղյակ պահելով զեկուցողին: Զեկուցագիրը չի կարող ուղարկվել այն հրամանատարի (պետի) քննարկմանն ու կարծիքին, որի գործողությունները կամ անգործությունը բողոքարկվում են զեկուցագրում: Մինչդեռ մեր իրականության մեջ հաճախակի են այն դեպքերը, երբ զինծառայողը բողոքարկում է, ասենք, գումարտակի հրամանատարի հրամանը, ու հետագայում զինծառայողը տեղեկացնում է, որ իր բողոքի հետագա ընթացքը լուծելու համար հանձնարարություն է տրվել այն սպային, ում գործողություններից զինծառայողը դժգոհում է:

Զեկուցագիր ներկայացրած զինծառայողի նկատմամբ անօրինական կամ անարդար գործողություններ կատարած կամ անգործություն թույլ տված հրամանատարը (պետը) ենթակա է սույն օրենքով նախատեսված պատասխանատվության, եթե նրա գործողությունները կամ անգործությունը չեն առաջացնում քրեական պատասխանատվություն: Արգելվում է խոչընդոտել զինծառայողին ներկայացնելու զեկուցագիր, դրա համար նրան պատժել, նսենացնել նրա պատիվն ու արժանապատվությունը կամ դրսևորել այլ անարդարացի վերաբերմունք, ինչպես նաև ամբողջ ծավալով իրականացնելու իր նախատված իրավունքների դատական կարգով պաշտպանությունը:

1) խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, այդ թվում, եթե՝ ա) խոչընդոտներ են հարուցվել այդ իրավունքների և ազատությունների իրականացման համար, բ) չեն ապահովվել անհրաժեշտ պայմաններ՝ այդ իրավունքների իրականացման համար, սակայն դրանք պետք է ապահովվեին Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրի, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի ուժով:

Այսինքն, դատական կարգով զինծառայողները իրենց խախտված իրավունքների համար կարող են դիմել վարչական դատարան: Միևնույն ժամանակ դատական կարգով բողոքարկելու հնարավորությունից օգտվելու համար զինծառայողը իր ձեռքում պետք է ունենա իր վերաբերյալ սպայի կողմից կայացված և/կամ ուժի մեջ մտած համապատասխան փաստաթուղթը կամ հրամանը: Այս փաստաթղթի մատչելիության հարցը օրենսդրությամբ կարգավորված չէ: Նմանապես, օրենսդրորեն ամրագրված չէ ՀՀ ՊՆ կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի և կենտրոնական ռազմական բժշկական հանձնաժողովի կողմից ընդունված որոշումների պատճենների տրամադրումը զորակոչիկներին և զինծառայողներին, որը էական ազդեցություն ունի նրանց կողմից այդ որոշումների դատական բողոքարկման հնարավորության վրա:

5. Բողոքարկման հնարավորությունները և արդյունավետությունը ըստ սոցիոլոգիական հարցումների տվյալների

Հարցվածների մոտ 40 տոկոսը գտնում է, որ կարող է անկաշկանդ բողոքարկել հրամանատարների հրամանները և վիճարկել դրանց օրինականությունը /տես աղյուսակ 17/:

Աղյուսակ 17.

Կարծիք կա, որ զինծառայողները հնարավորություն ունեն անկաշկանդ բողոքարկելու իրենց հրամանատարների հրամանները, վիճարկելու դրանց օրինականությունը: Որքանով եք համամիտ այդ կարծիքի հետ:	
Լիովին համամիտ եմ	13.2
Որոշ չափով համամիտ եմ	26.5
Այդքան էլ համամիտ չեմ	36.6
Բոլորովին համամիտ չեմ	23.1
Դժվարանում եմ պատասխանել	0.4
Հրաժարվում եմ պատասխանել	0.1

Նույնքանն էլ գտնում է, որ այդ բողոքարկման մեխանիզմները արդյունավետ են /տես աղյուսակ 18/:

Աղյուսակ 18.

Որքանով են արդյունավետ հրամանների և որոշումների բողոքարկման մեխանիզմները ՀՀ զինված ուժերում	
Լիովին արդյունավետ են	8.9
Ավելի շատ արդյունավետ են	31.4
Ավելի շատ անարդյունավետ են	43.7

Չնայած հարցվածների մոտ 80%-ը գտնում է, որ բողոքներում բարձրացված խնդիրները լուծվել են լիովին կամ մասամբ /տե՛ս աղյուսակ 23/, նկատենք, որ հարցվողների 56-57%-ը գտնում է բողոքարկման մեխանիզմները անարդյունավետ /տե՛ս աղյուսակ 24/:

Աղյուսակ 23.

Որքանով են լուծվել այդ բողոքում/երում եղած խնդիրները	
Լիովին	17.5
Մասամբ	61.9
Չեն լուծվել	15.1
Չեն լուծվել և ավելի վատթարացել են	3.2
Դժվարանում են պատասխանել	2.4
Ընդամենը	100.0

Աղյուսակ 24.

Որքանով են արդյունավետ հրամանների և որոշումների բողոքարկման մեխանիզմները << զինված ուժերում	
Լիովին արդյունավետ են	8.9
Ավելի շատ արդյունավետ են	31.4
Ավելի շատ անարդյունավետ են	43.7
Բոլորովին անարդյունավետ են	12.8
Դժվարանում են պատասխանել	3.1
Ընդամենը	100.0

Մյուս կողմից, հրամանատարին որևէ հարցով դիմողների /տե՛ս աղյուսակ 25/ մոտ 80%-ը գտնում է, որ դրանք լիովին կամ մասամբ լուծվել են /տե՛ս աղյուսակ 26/:

Աղյուսակ 25.

Երբևէ որևէ հարցով դիմել էք Ձեր ստորաբաժանման կամ զորամասի հրամանատարին	
Այո	46.7
Ոչ	53.3
Ընդամենը	100.0

Աղյուսակ 26.

Ինչպիսի լուծում է ունեցել	
Լիովին լուծվել են	48.9
Մասամբ լուծվել են	29.1
Չեն լուծվել	20.1
Չեն լուծվել և ավելի վատթարացել են	1.9
Ընդամենը	100.0

Հաշվի առնելով, որ բողոքարկման մեխանիզմների մասին իրազեկ են հարցվածների մոտ կեսը՝ /տես աղյուսակ 30/ կարելի է ենթադրել, որ զինծառայողները իրենց հուզող հարցերը լուծելու նպատակով օգտագործում են ոչ թե բողոքարկման մեխանիզմները, այլ հրամանատարին դիմելու եւ անմիջապես նրա հետ հարցը լուծելու տարբերակը: Նման իրավիճակի պատճառները ավելի են պարզաբանվում զինծառայողների կողմից տրված այն հարցի պատասխանները, թե ինչու չեն որեւէ հարցով դիմում զորամասի հրամանատարին /տես աղյուսակ 31 և 32/: Այստեղից երևում է, որ նույնիսկ որեւէ հարցով դիմելու դեպքում զինծառայողի վիճակը կարող էր վատթարանալ՝ յուրաքանչյուր 7-ից մեկի կարծիքով:

Աղյուսակ 31.

Երբևէ որևէ հարցով դիմել եք Ձեր ստորաբաժանման կամ զորամասի հրամանատարին	
Այո	46.7
Ոչ	53.3
Ընդամենը	100.0

Աղյուսակ 32.

Եթե չեք դիմել, ապա ինչու	
Դրա կարիքը չեմ ունեցել	71.5
Մեզ արգելում էին անձամբ դիմել հրամանատարությանը	7.6
Դիմելու դեպքում մեր վիճակն ավելի էր վատթարանում	14.4
Իմաստ չկար ոչինչ չէր փոխվի	3.8

Վերլուծելով սոցիոլոգիական հարցման արդյունքները, պարզվում է, որ ՀՀ զինված ուժերում զինծառայողների իրավունքների խախտման երկու մտահոգող խնդիր գոյություն ունի, այսինքն՝ հիմնականում նրանց բողոքները վերաբերել է նախ զինվոր-սպա ոչ կանոնադրային փոխհարաբերություններին (55,6%), և երկրորդ՝ արձակուրդ չտրամադրելուն (19.8%):

Պատահական չէ, որ զինվոր-սպա ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունների մասին պարբերաբար նշվում է նաև մամուլի տարբեր հրապարակումներում և սոցիալական կայքերում, որը վերաբերվում է սպաների կողմից շարքային զինծառայողի պատիվն ու արժանապատվությունը նվաստացնելու դեպքերին: Չնայած որոշակի փոփոխություններին, այնուամենայնիվ շարունակում է չլուծված մնալ շատ զորամասերում կարգապահական որևէ պատասխանատվության չենթարկված զինծառայողներին արձակուրդ չտրամադրելը: Միանշանակ է՝ արձակուրդը զինծառայողի իրավունքն է, որը հետևաբար հանդիսանում է հրամանատարի պարտականությունը: Եվ արձակուրդից օգտվելու իրավունքը պետք է իրականացվի սոցիալական արդարության սկզբունքի հիման վրա և չկրի կամայական բնույթ: Այս տեսակետից կարևոր նշանակություն ունի զինծառայողի իրազեկվածությունը իրիրավունքների և պարտականությունների, ինչպես նաև իրավական նորմերի վերաբերյալ:

Աղյուսակ 35.

Եթե չեն լուծվել, ապա Դուք կամ Ձեր համաձայնակիցները ինչ եք/են արել	
Ոչինչ	90.3
Դիմել են դատարան	3.2
Դիմել են լավ ծանոթի մեխանիզմին	6.5
Ընդամենը	100.0

Այսպիսով, ի մի բերելով՝ կարող ենք եզրակացնել, որ զինձառայողներին հուզող հիմնական խնդիրը վերաբերում է սպաների հետ փոխհարաբերություններին, որոնց վերաբերյալ բողոքները քիչ են ներկայացվում, քանի որ ապահովված չէ նրանց պաշտպանվածությունը ենթադրյալ խախտումը կատարած հրամանատարի կողմից: Եվ հիմնականում զինձառայողները հրամանատարներին դիմում են արձակուրդի տրամադրման հարցերով:

Իհարկե, միանշանակ հետևություններ անել չենք կարող, բայց և այնպես փաստ է, որ զինված ուժերում եղած «դրվածքն է» ստիպել զինձառայողներին բողոքարկել միայն բանավոր եղանակով, քանի որ տվյալ պարագայում արդեն որոշումների իրավաչափությունը հրամանատարությունը որոշել է նպատակահարմարությունից ելնելով, ինչը ոչ միշտ է դիտվում օրինականության ապահովման հիմք:

Բացի այդ, զինձառայողները իրենց խախտված իրավունքները վերականգնելու դեպքում, եթե գտնում են, որ քրեորեն հետապնդելի արարք կատարելու հետևանք է, ապա կարող են դիմել նաև իրավապահ մարմիններին, մասնավորապես ոստիկանություն և դատախազություն⁸, իսկ նշված մարմինները որոշումներն էլ հետագայում կարող էին բողոքարկել ինչպես վերադաս դատախազին, այնպես էլ դատական կարգով՝ համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի:

Մտահոգիչ է այն, որ նույնիսկ զինվորական ծառայություն անցած և 2012 թ. ընթացքում զորացրված զինձառայող հարցվածների կեսից քիչ պակասն է հայտնում, որ ծանոթ է զինված ուժերի կանոնակարգերին և կանոնադրքերին (տե՛ս աղյուսակ 36), մասամբ ծանոթ են մոտ 39 %-ը:

Աղյուսակ 36.

Դուք ծանոթ եք ՀՀ Զինված ուժերի կանոնադրքերին եւ կանոնակարգերին	
Այո	46.8%
Մասամբ	38.9%
Ոչ	14.3%
Ընդամենը	100.0%

⁸ Այստեղ նկատի ենք ունեցել զինձառայողների՝ ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանություն կամ ՀՀ զինվորական դատախազություն դիմելու հնարավորությունը:

4. ՏՈՒՅԺԵՐԻ ԵՎ ԽՐԱԽՈՒՄԱՆՔՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՆՆԸ

«ՁԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ

1. Տոյժերի հասկացությունն ու համակարգը, դրանց տեսակների կիրառելիության արդյունավետությունը

Ինչպես ցանկացած իրավահարաբերություն, այնպես էլ «Ձ» զինված ուժերի բնագավառում առաջացող հասարակական հարաբերությունների անշեղորեն ապահովման նպատակով պետության կողմից սահմանվում են ոչ միայն վարքագծի համապարտադիր կանոններ, այլև դրանք չկատարելու համար վրա հասնող պատասխանատվության միջոցներ:

Ձինված ուժերի բնագավառում զինվորական ծառայության բնականոն ընթացքն ապահովող կարևորագույն միջոցը տոյժերի կիրառումն է, ինչը չի բացառում իրավական պատասխանատվության այլ միջոցների կիրառումը:

Ինչպես նախորդ ենթահարցերում, այստեղ մեկ անգամ ևս կարող ենք շեշտել, որ բնագավառը կարգավորող օրենսդրական դաշտը օժտված է բազմաթիվ խութերով, որոնք ուղեկցված են բազմիմաստ, երբեմն որևէ իրավաբանական նշանակություն չունեցող եզրույթներով: Հաշվի առնելով զինված ուժերի բնագավառը կարգավորող օրենսդրական ակտերի ընդունման ժամանակագրական մեծ տարբերությունները՝ բնականաբար օրենսդիրն այստեղ պետք է կարողանա նախկինում ընդունված ակտերը համապատասխանեցնել ժամանակի պահանջներին:

Տոյժերը պատասխանատվության միջոցներ են, որոնք կիրառվում են զինծառայողների կողմից իրենց վրա դրված պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում: Մինչ տոյժերին անդրադառնալը, նախ մեկ դիտարկում ևս. Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագրքի⁹ համաձայն՝ սույն Կանոնագիրքը սահմանում է զինված ուժերի զինծառայողների ընդհանուր իրավունքներն ու պարտականությունները, նրանց փոխհարաբերությունները, գնդի և նրա ստորաբաժանումների հիմնական պաշտոնատար անձանց պարտականությունները, ինչպես նաև ներքին կարգուկանոնը:

Նույն կանոնագիրքը սահմանում է զինծառայողի իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնք ուղղակիորեն չեն բխում «Ձ» սահմանադրության նորմերից: Այսպես, Կանոնագրքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ զինծառայողների իրավունքների, պարտականությունների և պատասխանատվության բովանդակությունն ու ծավալը կախված են այն բանից, թե արդյոք նրանք զինվորական ծառայության պարտականություններ են կատարում, թե ոչ:

Ձինծառայողների պարտականությունների կատարում ասելով հասկացվում է՝ մարտական գործողություններին մասնակցելը, պաշտոնեական պարտականությունների, մարտական հերթապահության կատարումը, զորավարժություններին մասնակցելը, աշխատակարգով սահմանված ծառայության ժամանակամիջոցում զորամասի տարածքում կամ, եթե դա թելադրված է ծառայության անհրաժեշտությամբ, ծառայողական գործուղման կամ բուժման մեջ գտնվելը, ծառայության վայր բուժման մեկնելը կամ վերադառնալը, զինվորական հավաքներին մասնակցելը, գերության մեջ (բացառությամբ կամավոր գերի հանձնվելու դեպքերը), պատանդի կամ ներկալվածի վիճակում գտնվելը, անհայտ բացակայությունը՝ մինչև զինծառայողին օրենքով սահմանված կարգով անհայտ բացակայող ծանաչելը կամ մեռած հայտարարելը, անհատի կյանքի, առողջության, պատվի ու արժանապատվության

⁹ Կանոնագիրքը հաստատվել է «Ձինված ուժերի կանոնագիրքը հաստատելու մասին» «Ձ» օրենքով Ազգային ժողովի կողմից 1996 թվականի դեկտեմբերի 3-ին:

Ջինժառայողների կողմից կատարված հակաիրավական գործողությունների համար օրենսդիրը նախատեսել է պատասխանատվության հետևյալ տեսակները.

Կարգապահական պատասխանատվություն. զինժառայողները կրում են Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի Կարգապահական կանոնագրքով սահմանված կարգով՝ զինվորական կարգապահության խախտման համար:

Վարչական պատասխանատվություն. զինժառայողները կրում են ընդհանուր հիմունքներով՝ վարչական իրավախախտումների մասին օրենսդրությանը համապատասխան:

Քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն. զինժառայողները կրում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված պարտականությունները չկատարելու կամ անբարեխիղճ կատարելու, պետությանը, իրավաբանական անձանց, քաղաքացիներին վնաս հասցնելու և օրենսդրությամբ նախատեսված այլ դեպքերում:

Նյութական պատասխանատվություն. զինժառայողները կրում են զինվորական ծառայության կատարման ժամանակ պետությանը հասցված նյութական վնասի համար՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Քրեական պատասխանատվություն. զինժառայողները կրում են հանցագործություն կատարելու համար՝ ՀՀ քրեական օրենսդրությանը համապատասխան:

Թույլ տված իրավախախտումների համար զինժառայողները, որպես կանոն, ենթարկվում են մեկ տեսակի պատասխանատվության: Իսկ իրավախախտում թույլ տալու կապակցությամբ կարգապահական տույժի ենթարկված զինժառայողները չեն ազատվում այդ իրավախախտման համար քրեական պատասխանատվությունից:

Նյութական վնաս պատճառելու հետ կապված իրավախախտում թույլ տալու դեպքում զինժառայողները հատուցում են վնասը, անկախ պատասխանատվության այլ ձևերի ենթարկվելուց կամ հասարակական ներգործության միջոցների գործադրումից:

Ջինժառայողների նկատմամբ հասարակական ներգործության միջոցներ կարող են կիրառվել զինվորական կարգապահության և հասարակական կարգի խախտումների հետ կապված զանցանքների համար: Պատասխանատվության ենթարկելիս չի թույլատրվում վիրավորել զինժառայողների պատիվն ու արժանապատվությունը:

Ինչ վերաբերում է զինժառայողներին տրվող կարգապահական տույժերին, անհրաժեշտ է նշել, որ կարգապահական տույժը համարվում է պատասխանատվության միջոց և կիրառվում է՝ նպատակ ունենալով իրավախախտում կատարած անձին դաստիարակել զինվորական ծառայության կանոնագրքերի ու այլ օրենքների պահանջները պահպանելու, համակեցության կանոնները հարգելու ոգով, ինչպես նաև կանխել ինչպես իր իսկ՝ իրավախախտի, այնպես էլ այլ անձի կողմից նոր իրավախախտումների կատարումը:

Այստեղ շատ կարևոր է, որ զինժառայողի կողմից կարգապահական խախտում թույլ տալու դեպքում հրամանատարը (պետը) պարտավոր է հիշեցնել զինժառայողի պարտականություններն ու զինվորական պարտքը և կիրառել կարգապահական տույժ: Ընդ որում, կարգապահական տույժը, որպես կարգապահության ամրապնդման ու դաստիարակման միջոց, պետք է համապատասխանի կարգապահական խախտման ծանրությանը և զինժառայողի մեղքի աստիճանին:

Ջինժառայողին նույն կարգապահական խախտման համար մեկից ավելի կարգապահական տույժ չի կարող տրվել:

Օրենսդիրը տալիս է նաև կարգապահական խախտման հասկացությունը, ըստ որի, կարգապահական խախտում (զանցանք) է համարվում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ոտնձգող հակաիրավական, մեղավոր (դիտավորյալ կամ անզգույշ) այնպիսի գործողությունը կամ անգործութ-

յունը, որի համար սույն օրենքով նախատեսված է կարգապահական պատասխանատվություն: Կարգապահական խախտում է համարվում նաև սպայական կազմի զինծառայողի կողմից հաշվետու կամ ուսումնական տարվա արդյունքներով ծառայողական գործառույթները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը կամ սպայի պատվի կանոնների խախտումը: Սպայի պատվի կանոնները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի նորմատիվ հրամանով:

Սույն օրենքով նախատեսված իրավախախտումների համար կարգապահական պատասխանատվություն առաջանում է անկախ այն հանգամանքից, որ այդ խախտումները իրենց բնույթով առաջացնում են քրեական պատասխանատվություն:

Վարչական իրավախախտում թույլ տված զինծառայողները պատասխանատվության են ենթարկվում Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով սահմանված կարգով:

Համաձայն «Զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի՝ շարքային կազմի և կրտսեր ենթասպայական կազմի պարտադիր զինծառայողներին կարող են տրվել հետևյալ կարգապահական տույժերը.

- 1) նկատողություն
- 2) խիստ նկատողություն
- 3) զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակուրդից զրկում՝ մինչև 1 ամիս ժամկետով
- 4) աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակում՝ մինչև 5 վերակարգ (միայն շարքային կազմին)
- 5) հիմնական արձակուրդի տրման հետաձգում՝ մեկ ամսից մինչև երեք ամիս ժամկետով
- 6) կարգապահական վաշտ ուղարկելը՝ տասն օրից մինչև մեկ ամիս ժամկետով
- 7) գերատեսչական կրծքանշանից զրկում
- 8) պաշտոնի իջեցում՝ մեկ աստիճանով
- 9) զինվորական կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով
- 10) հերթական զինվորական կոչում ստանալու ժամկետի կասեցում՝ մեկ ամսից մինչև վեց ամիս ժամկետով:

Կին զինծառայողների նկատմամբ չեն կիրառվում սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ, 4-րդ և 6-րդ կետերով նախատեսված կարգապահական տույժերը:

Վերը նշված տույժի տեսակներից ոչ բոլորն են կիրառելի գործնականում, ավելին, թվարկվածներից որոշների վերաբերյալ կան նաև որոշ նկատառումներ: Նախ մինչև այդ նկատառումներին անդրադառնալը, հարկ է նշել, որ նոր կարգապահական կանոնագրքի ընդունմամբ, իբր ժողովրդավարացնելու նպատակով ՀՀ զինված ուժերում կարգապահական կալանք տույժի տեսակին փոխարինելու է եկել կարգապահական վաշտում պահելը տույժը, ինչի արդյունավետության նույնիսկ սաղմերը տեսանելի չեն:

Բացի այդ, Կանոնագիրքը սահմանում է, թե ինչպիսի տույժեր կարելի է կիրառել՝ կախված խախտում թույլ տված զինծառայողի կարգավիճակից:

Տույժերի ցանկից անհրաժեշտ է առանձնացնել հետևյալները՝ զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակուրդից զրկում՝ մինչև 1 ամիս ժամկետով, աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակում՝ մինչև 5 վերակարգ (միայն շարքային կազմին), կարգապահական վաշտ ուղարկելը՝ տասն օրից մինչև մեկ ամիս ժամկետով. զինվորական կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով և այլն: Եվ անկախ նրանից, թե ներպետական օրենսդրությամբ «կարգապահական կալանք» եզրույթը փոխարինվել է «կարգապահական վաշտում պահել» եզրույթով, կամ ինչպիսի անվանում է տրվում կարգապահական տույժի մյուս տեսակներին, այնուամենայնիվ, Մարդու իրավունքների եվրոպական

դատարանը դրանք դիտում է պատժիչ բնույթի, որոնց դեպքում կիրառելի է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական Կոնվենցիայի 5-7-րդ հոդվածների լույսի ներքո, և պարտադիր կերպով պետք է հաշվի առնեն սահմանված այնպիսի երաշխիքներ, ինչպիսիք են իրավական որոշակիությունը, որոշ տույժերում դատարանների ներգրավումը, արդար դատաքննությունը և այլն:

Իրավական որոշակիությունը նախ ենթադրում է զինծառայողի պարտականությունների հստակ սահմանում, որոնց չկատարումը առաջացնում է կարգապահական պատասխանատվություն: Դրանք չպետք է տեղիք տան երկիմաստ մեկնաբանության, ընդ որում, կարգապահական զանցանքի բովանդակությունը կարող է հստակ ամրագրվել ինչպես օրենքով (sensus largo), այնպես էլ՝ վեր հանվել/ հստակեցվել դատական պրակտիկայի կամ հրամանատարների կողմից կիրառելի կարգապահական քաղաքականության վերլուծության արդյունքում¹⁰:

Իրավական որոշակիության սկզբունքը վերաբերում է նաև կարգապահական տույժերի բովանդակությանը, դրանց կիրառման անհրաժեշտության, կիրառվող տույժի և կատարված իրավախախտման համարժեքության քննարկմանը: Իսկ նման իրավիճակներն առաջանում են, երբ զինծառայողի կատարած գործողություններին տրվում են գնահատողական բնույթի հասկացություններ, որոնք պետք է որևէ իրավական ակտի մակարդակով ամրագրված լինեն: Օրինակ, ինչ է նշանակում ավելի խստացնող պատիժ, եթե նրա գործողությունները հանգեցրել են կարգուկանոնի էական խախտման: Այստեղ անհրաժեշտ է հստակեցնել՝ ինչ ենք հասկանում կարգուկանոնի էական խախտում, էական ասելով ինչ ենք հասկանում և այլն:

Հաջորդ խնդիրը վերաբերում է կարգապահական վաշտում պահելու տույժին: Նոր Կանոնագրքի ընդունումից հետո կարգապահական վաշտում պահելու կիրառելիության հետ կապված խնդիրները բազմաթիվ են: Նախ սկսենք նրանից, որ կարգապահական վաշտ կոչվածը այժու շարունակում է գործել նույն ՀՀ ՊՆ ՌՈ նախկին մեկուսարաններում, բացի այդ, սահմանափակ ազատության գոյությունը նույնպես եվրոպական Կոնվենցիայի և սահմանադրական նորմի խախտում է, քանի որ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ կարող է նշանակել դատարանը: Ենթադրվում էր, որ կարգապահական վաշտում գտնվող զինծառայողները էականորեն կգտնեին տարբերություններ իրենց հիմնական զորամասում և նշված վաշտում իրականացվող ծառայությունների միջև: Կանոնագրքի դրույթներն ուղղակի անտրամաբանական են ու պրակտիկայում ոչ կիրառելի:

Համաձայն ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագրքի 28-րդ հոդվածի 4-րդ մասի. *«Կարգապահական վաշտ ուղարկելը» տույժը տրվում է մեկից ավելի անգամ դիտավորությամբ կարգապահական խախտումներ թույլ տալու համար կարգապահական տույժերի ենթարկված կամ մեկ կոպիտ խախտում թույլ տված զինծառայողին, կիրառվում է հրամանով և կարող է հայտարարվել անհատապես կամ համապատասխան շարքի առաջ: «Կարգապահական վաշտ ուղարկելը» տույժ տրվում է զորամասի հրամանատարից ոչ ցածր պաշտոն զբաղեցնող հրամանատարների (պետերի) հրամանով: «Կարգապահական վաշտ ուղարկելը» տույժի ենթարկված զինծառայողներն ուղարկվում են համապատասխան կարգապահական վաշտեր, որոնք ստեղծվում են կայազորային սկզբունքով: Կարգապահական վաշտերում իրականացվում է օրվա խստացված կարգացուցակով ծառայություն: Կարգապահական վաշտերի ցանկը և օրվա խստացված կարգացուցակը սահմանվում են Հայաստա-*

¹⁰ Այդ մասին մանրամասն տես, Մարդու իրավունքների պաշտպանությունը ՀՀ Զինված ուժերում կարգապահական քաղաքականություն իրականացնելիս, Արտահերթ Զեկույց (ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան), Երևան 2009, էջ 6-8: Սույն ուսումնասիրությունը կատարվել է ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի փորձագետների և ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի կողմից համատեղ ստեղծված աշխատանքային խմբի ջանքերի շնորհիվ՝ ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի և ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի միջև 2008 թվականի հոկտեմբերի 6-ին կնքված հուշագրի շրջանակներում:

- 2) «Խիստ նկատողություն» կարգապահական տույժի տրման օրվանից 4 ամիս հետո
 - 3) «զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակուրդից զրկում» կարգապահական տույժով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո
 - 4) «աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակում» կարգապահական տույժի տրման օրվանից 2 ամիս հետո
 - 5) «հիմնական արձակուրդի տրման հետաձգում» կարգապահական տույժով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո
 - 6) «կարգապահական վաշտ ուղարկելը» տույժի տրման օրվանից 6 ամիս հետո
 - 7) «գերատեսչական կրծքանշանից զրկում» կարգապահական տույժի տրման օրվանից 6 ամիս հետո
 - 8) «նախագգուշացում՝ պաշտոնին ոչ լրիվ համապատասխանության մասին» կարգապահական տույժի տրման օրվանից 1 տարի հետո
 - 9) «պաշտոնի իջեցում մեկ աստիճանով» տույժի տրման օրվանից 1 տարի հետո.
 - 10) «զինվորական կոչման իջեցում մեկ աստիճանով» կարգապահական տույժի տրման օրվանից 1 տարի հետո.
 - 11) «հերթական զինվորական կոչում ստանալու ժամկետը կասեցնելը» կարգապահական տույժով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո:
- Սույն հետազոտության շրջանակներում անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքում պարզվել է հետևյալը. բանակում կարգապահության մակարդակը որոշելու նպատակով հարցաշարում ներառված է այն հարցը, թե **արդյոք հարցման ենթարկվածը ծառայության ընթացքում ենթարկվել է տույժի**, դրական պատասխան են տվել հարցվածների **32.6 %-ը**, իսկ **67.4-ը** որևէ տույժի չի ենթարկվել (տե՛ս աղյուսակ 38.1):

Աղյուսակ 38.1.

Արդյոք ծառայության ընթացքում Դուք ենթարկվել եք տույժերի	
Այո	67.4%
Ոչ	32.6%
Ընդամենը	100.0%

Ընդ որում, առավել տարածված է նկատողության և խիստ նկատողության հայտարարում կարգապահական տույժի տեսակները՝ 61.8 %, (տե՛ս աղյուսակ 38.2): Մտահոգիչ է այն, որ յուրաքանչյուր 10-ից մեկը ենթարկվել է «կարգապահական վաշտ ուղարկելու» տույժին (10 օրից մինչև 1 ամիս տևողությամբ): Յուրաքանչյուր 6-ից 1-ը ենթարկվել է կարգապահական տույժի՝ արտահերթ մինչև 5 վերակարգի նշանակման տեսակի:

Աղյուսակ 38.2

Ծառայության ընթացքում Դուք ենթարկվել եք ինչպիսի տույժերի		
1.	Նկատողություն	34.6%
2.	Խիստ նկատողություն	27.2%
3.	Աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակում՝ մինչև 5 վերակարգ	15.9%

Խնջույքի, ճաշկերույթի մասնակցելու համար	1.7
Սպայակազմի կողմից ճնշումների և ոչ կանոնադրային վերաբերմունքի	1.3
Դժվարանում եմ պատասխանել	4.2
Հրաժարվում եմ պատասխանել	7.9
Ընդամենը	100.0

Զինծառայողների նկատմամբ տույժի միջոցներ կիրառելիս պետք է հաշվի առնել, որ իրավախախտ զինծառայողի նկատմամբ նախ պետք է կիրառության մեջ դրվեն համոզման մեթոդը և միայն դրա անարդյունավետության դեպքում կիրառեն հարկադրանքի մեթոդը, որը դրսևորվում է տարբեր տույժերի տեսքով:

Հաշվի առնելով, որ հարցման ենթարկվածները 2012 թվականին զորացրված զինծառայողներն են և նկատի ունենալով, որ ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրքն ընդունվել է 2012 թ. մարտին՝ հետևաբար ծառայության սկզբնական շրջանում դեռևս կիրառվել է կարգապահական կալանքը: Այդ պատճառով հարցաշարում առկա հարցերի մի մասը վերաբերել է կարգապահական կալանքի կիրառմանը, դրա բողոքարկման և արդյունավետությանը:

Ի տարբերություն կարգապահական կալանքի, կարգապահական վաշտում «պատիժ» կրած զինծառայողները այդքան էլ դժգոհություններ չեն ներկայացրել, իսկ դրա պատճառներից մեկն էլ այն է, որ հարցվածների մեծ մասի վրա կիրառված է եղել կարգապահական կանոնադրության դրույթները:

Հարցվածների ընդամենը **8%-ն** է ծառայության ընթացքում ենթարկվել կարգապահական կալանքի (տե՛ս աղյուսակ 43.1): Իսկ պատճառները եղել են տարբեր (տե՛ս աղյուսակ 43.2), որոնցից մի մասի համար նման տույժի ենթարկվելը դիտում ենք ոչ համաչափ պատժի նշանակում: Օրինակ, Զորամասը ինքնական լքելուց /30.6%/, կովելու և վիճաբանելու /37.8%/ պատճառներից մինչև ոգելից խմիչք օգտագործելու համար /8.1%/ և ոչ շարային կեցվածքի համար /12.9%/ : Նշենք, որ կարգապահական կալանքի են ենթարկվել նաև սպաների կողմից ներքին ծառայողական կանոնների դեմ ընդվզելու պատճառով /3.2%/:

Համադրելով աղյուսակ 42.1 և 43.1-ի տվյալները՝ տեսնում ենք, որ զորամասը ինքնական լքելու մասին հայտնել է յուրաքանչյուր 3 զինծառայողից 1-ը, սակայն կարգապահական կալանքի ենթարկվել է ընդհանուր հարցվողների 8%-ը: Միևնույն ժամանակ, զորամասը ինքնական լքելու հիմքով կարգապահական կալանքի ենթարկվածները՝ թվով 19 հարցվող, կազմում է ընդհանուր հարցվածների ընդամենը 2%-ը: Այսինքն զորամասը ինքնական լքած զինծառայողներից 10-ից մեկն է ենթարկվել կարգապահական կալանքի:

Աղյուսակ 43.1

Դուք ՀՀ զինված ուժերում ծառայության ընթացքում ենթարկվել եք կարգապահական կալանքի	
Այո	8.0
Ոչ	92.0
Ընդամենը	100.0

Մտահոգիչ է ոչ շարային կեցվածքի հիմքով կարգապահական կալանքի ենթարկելու հանգամանքը՝ յուրաքանչյուր 8-ից մեկը /տե՛ս աղյուսակ 43 ա/: Ինչպես նաև սպայի կողմից ներքին ծա-

դաս հրամանատարին, 20%-ը՝ դատարան, և 20%-ը՝ դիմել է «լավ ծանոթի կամ փողի»:

Աղյուսակ 45.

Բողոքարկել եք արդյոք կարգապահական կալանք կրելու մասին որոշումը	
Այո	8.1
Ոչ	91.9
Ընդամենը	100.0

Մինչդեռ ինչպես նշել ենք վերևում, կարգապահական կալանքը կիրառվել է անահամաչափ: Բողոքարկածներ գերակշիռ մասը հայտնում են, որ նախատեսվածից քիչ են կրել կարգապահական կալանքը /տե՛ս աղյուսակ 46/:

Աղյուսակ 46.

Ինչ արդյունքի եք հասել՝ բողոքարկելով	
Ոչ մի, շարունակել են կրել կարգապահական կալանքը	20.0
Նախատեսվածից քիչ են կրել կարգապահական կալանքը	80.0
Ընդամենը	100.0

Ցավալի է նաև այն հանգամանքը, որ ինչպես արդեն նշել ենք, բանակում դեռևս առավելություններ ունեն այդպիսի երևույթներ, իսկ նման պայմաններում կարգապահության խստիվ ապահովումն ուղղակի անիրատեսական է: Վիճակն ավելի մտահոգիչ է, քանի որ հարցվածների 20%-ի տեղեկացմամբ՝ բողոքարկումը որևէ արդյունք չի տվել:

Կարելի է ենթադրել, որ ըստ վերադասության բողոքարկման մեխանիզմը արդյունավետ է, մյուս կողմից մտահոգիչ է, թե՛ կարգապահական կալանքի կիրառման վերաբերյալ որոշումների, թե՛ նրանց վերացման վերաբերյալ հարցերում սուբյեկտիվ գործոնների առկայությունը:

Կարգապահական կալանքի նման մանրամասնությամբ քննարկելն ու վերլուծելը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ կալանքի ենթարկված անձը շատ դեպքերում հնարավորություն չի ունեցել բարձրաձայնել այն խնդիրները, որոնք գոյություն են ունեցել: Այդ իսկ պատճառով, ամբողջական պատկերացում կազմելու համար շատ կարևոր է իմանալ, որ հարցվածների 67.8%-ի պնդմամբ կարգապահական կալանք կրելու ընթացքում լավ կամ շատ լավ վերաբերմունքի է արժանացել, 30%-ից ավելիի պնդմամբ էլ նրանք արժանացել են վատ կամ շատ վատ վերաբերմունքի: Նշված պայմաններում անհրաժեշտ է վերհանել պատճառները, ինչպես նաև ներկայացնել առաջարկություններ, որպեսզի նման վատ վերաբերմունքի չարժանանան կարգապահական վաշտ ուղարկված զինծառայողները, առավել ևս, որ կարգապահական վաշտի նպատակը պետք է տարբերվեր կարգապահական կալանքից:

Վերաբերյալ է, որ կարգապահական կալանքը կրածների մեկ երրորդը բուժզննություն չեն անցել, իսկ բուժզննություն անցածների միայն մոտ կեսն են հայտնել, որ այն ունեցել է մանրակրկիտ բնույթ /տե՛ս աղյուսակ 47.1 և 47.2/:

9) գերատեսչական կրծքանշաններով պարգևատրում

10) գերատեսչական մեդալներով պարգևատրում

11) գորամասի պատվո գրքում զինծառայողի լուսանկարի զետեղում և անվան, հայրանվան ու ազգանվան գրառում

12) վաղաժամկետ հերթական զինվորական կոչման շնորհում

13) հաստիքով նախատեսվածից մեկ աստիճանով բարձր հերթական զինվորական կոչման շնորհում:

Բացի այդ, զինվորական պարտքը կատարելիս ցուցաբերած արիության ու խիզախության, զորքերի օրինակելի ղեկավարման և Հայաստանի Հանրապետությանը, զինված ուժերին ու այլ զորքերին մատուցած ակնառու այլ ծառայությունների, մարտական պատրաստականության գործում դրսևորած բարձր ցուցանիշների համար զինծառայողները կարող են օրենքով սահմանված կարգով ներկայացվել պետական պարգևներով պարգևատրման:

Խրախուսումն այն ժամանակ է արդյունավետ լինում, երբ համաժառայակիցը կամ մեկ այլ զինծառայող գալիս է այն համոզման, որ հրամանատարի կողմից նշանակված թե՛ տույժերը, և թե՛ խրախուսանքները կիրառվել են օբյեկտիվ և թափանցիկ, հակառակ պարագայում՝ դժգոհությունների տեղիք են տալու:

Այժմ փորձենք ներկայացնել, թե չ՛ զինված ուժերում խրախուսանքների համակարգը ինչպես է կիրառվում և որքանով է արդյունավետ: Այսպես, հարցվածների 56.9%-ը հայտնել է, որ ծառայության ընթացքում ստացել է խրախուսում /տես աղյուսակ 48.1/:

Աղյուսակ 48.1.

Չ՛ զինված ուժերում զինծառայության ընթացքում արդյոք Դուք ստացել եք խրախուսում	
Այո	56.9%
Ոչ	43.1%
Ընդամենը	100.0%

Հարցվածների կողմից թվարկված խրախուսումները եղել են բազմաթիվ ու տարբեր, և բնականաբար հետաքրքիր դինամիկայով: Առավելագույն տոկոս կազմող խրախուսանքի տեսակը, ինչպես տեսնում ենք աղյուսակ 48.2-ից, շնորհակալության հայտարարումն է՝ **31.1%**, այնուհետև, զինվորական պարտականությունների օրինակելի կատարման և ստացած խրախուսանքների մասին զինծառայողի ընտանիքին տեղեկացնելը՝ **18.2%**, լրացուցիչ արձակուրդի տրամադրում՝ **9.8%**, գերատեսչական կրծքանշաններով պարգևատրում՝ **7.6%**, արժեքավոր նվերով կամ միանվագ գումարով պարգևատրում՝ **5.1%**, սահմանված կարգապահական տույժի վերացումը՝ **3.6%** և այլն:

Աղյուսակ 48.2

Չ՛ զինված ուժերում զինծառայության ընթացքում ինչպիսի խրախուսում եք Դուք ստացել		
1.	Շնորհակալության հայտարարում	31.1%
2.	Զինվորական պարտականությունների օրինակելի կատարման և ստացած խրախուսանքների մասին զինծառայողի ընտանիքին տեղեկացում	18.2%

րում էին կարգապահական կալանքին կամ նկատողությանը, ապա նման առավելություններ ունի նաև արձակուրդի տրամադրումը: Իհարկե ցավալի է, երբ զինծառայողը իր լավ ծառայության գրավականը ոչ թե հայրենիքին ծառայելու մեջ է տեսնում, այլ ուղղակի հնարավորինս հերթական և արտահերթ արձակուրդներ ստանալը: Ամեն դեպքում, այս խնդիրը՝ կապված արձակուրդների տրամադրման հետ, բավականին լուծվել է, ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ արձակուրդը դա ոչ թե զինծառայողի իրավունքն է, այլ նրան ընձեռնված հնարավորությունը, ինչու չէ նաև հրամանատարի հայեցողական լիազորությունը: Բայց այսօր պաշտպանական գերատեսչությունը այդ հարցով բավականին մեծ լիբերալություն է ցուցաբերել, և փորձում են հնարավորինս բոլոր բարեխիղճ ծառայողներին տրամադրել արձակուրդ: Դա են վկայում նաև հարցման արդյունքները: Այսպես, արձակուրդ գնացել է հարցման մասնակից զորացրվածների 93 %-ը (տես աղյուսակ 50.1), որոնցից միայն մեկ անգամ՝ մոտ կեսը, իսկ յուրաքանչյուր երեքից միայն մեկն է գնացել արձակուրդ 2 անգամ (տես աղյուսակ 50.2):

Աղյուսակ 50.1

Ծառայության ընթացքում Դուք երբևէ գնացել եք արձակուրդ	
Այո	92.9%
Ոչ	7.1%
Ընդամենը	100.0%

Աղյուսակ 50.2

Քանի անգամ եք գնացել արձակուրդ		
1.	1 անգամ	50.6%
2.	2 անգամ	35.7%
3.	3 անգամ	9.4%
4.	Դժվարանում եմ պատասխանել	1.9%
5.	4 անգամ	1.5%
6.	5 անգամ	0.8%
	Ընդամենը	100.0%

Արձակուրդից օգտվածների 68.7 %-ը օգտվել է հերթական արձակուրդի իրավունքից: Որպես խրախուսանք արձակուրդ տրամադրվել է յուրաքանչյուր 10-ից մեկ զորացրվածին (տես աղյուսակ 21):

Աղյուսակ 51.

Ինչպիսի արձակուրդ եք գնացել		
1.	Հերթական	68.7%
2.	Արտահերթ, խրախուսանքի պատճառով	10.4%
3.	Արտահերթ, լավ ծանոթի զանգով կամ միջամտությամբ	10.4%
4.	Արտահերթ, ընտանեկան պատճառներով	8.3%
5.	Դժվարանում եմ պատասխանել	1%
6.	Արտահերթ, առողջական պատճառներով	0.8%
7.	Հերթական և արտահերթ, լավ ծանոթի զանգով կամ միջամտությամբ	0.2%

5. ԲՈՒԺՄՊԱՍԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈւժԵՐՈՄ

1. Բուժսպասարկման և բուժօգնության իրավական ամրագրման հիմունքները

Անձի բժշկական օգնության և բուժսպասարկման իրավունքը նախ և առաջ ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ *յուրաքանչյուր ոք ունի օրենքով սահմանված եղանակներով բժշկական օգնության և սպասարկում ստանալու իրավունք*:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասն արդեն նշում է, որ *յուրաքանչյուր ոք ունի անվճար հիմնական բժշկական ծառայություններ ստանալու իրավունք: Դրանց ցանկը և մատուցման կարգը սահմանվում են օրենքով*:

Վերլուծելով սահմանադրական նորմի պահանջները՝ պետք է նշել, որ զինվորական ծառայության մեջ գտնվող անձինք նույնպես օգտվում են նշված հոդվածով նախատեսված հնարավորությունից, այնուամենայնիվ կան որոշ առանձնահատկություններ:

Որպես ՀՀ Սահմանադրության նորմի պահանջ, **1998 թ. հոկտեմբերի 27-ին ՀՀ ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է օրենք՝ «Զինծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների սոցիալական ապահովության մասին»**, որտեղ, ի թիվս այլ սոցիալական իրավունքների, կարգավորվում են զինծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների բուժօգնության և բուժսպասարկման հարցերը: Մասնավորապես՝ համաձայն նշված օրենքի 33-րդ հոդվածի՝ զինծառայողները և նրանց ընտանիքների անդամներն ապահովվում են անվճար որակյալ բժշկական օգնությամբ՝ համապատասխան գերատեսչական բժշկական հիմնարկներում: Ծառայության անցկացման վայրում նման բժշկական հիմնարկների բացակայության, ինչպես նաև անհետաձգելի դեպքերում զինծառայողներին և նրանց ընտանիքների անդամներին անհրաժեշտ բժշկական օգնություն ցույց է տրվում Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բոլոր կարգի բժշկական հիմնարկներում՝ համապատասխան մարմինների միջոցների հաշվին՝ բուժման ծախսերի հետագա փոխհատուցմամբ, որի կարգը և պայմանները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Բժշկական ցուցումների առկայության դեպքում զինծառայողներին տրվում է անվճար առողջարանային բուժման իրավունք: Առողջարանային բուժման ուղեգրի արժեքի, ինչպես նաև բուժման վայր մեկնելու և վերադառնալու հետ կապված ծախսերը փոխհատուցվում են համապատասխան մարմինների՝ այդ նպատակով հատկացրած միջոցների հաշվին՝ ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով և պայմաններով:

Զինծառայողներին բժշկական օգնություն տրամադրվում, իսկ սպասարկում իրականացվում է երկու եղանակով՝ զորամասային պայմաններում և հոսպիտալային:

Զորամասային պայմաններում բուժօգնությունը և սպասարկումը կատարվում է զորամասի բժիշկ մասնագետների կողմից, իսկ դրանց բացակայության կամ նեղ մասնագիտական միջամտություն ցուցաբերելու դեպքում ծառայությունները մատուցվում են հոսպիտալային եղանակով: Գոյություն ունեն ՀՀ ՊՆ կազմում գտնվող Կենտրոնական կլինիկական զինվորական հոսպիտալ /ԿԿԶՀ/, Երևանի կայազորային զինվորական հոսպիտալ և, իհարկե, հանրապետության վարչատարածքային բաժանման կանոններից ելնելով գործում են կայազորային զինվորական հոսպիտալներ Վանաձորում, Վարդենիսում, Սիսիանում և այլն, որոնց թե՛ մարդկային մասնագիտական ռեսուրսը, և թե՛ սարքավորումների հագեցվածությունը անհամեմատ ավելի մեծ է: Չնայած գոյություն ունեն իրավիճակներ, երբ զինծառայողին բուժօգնություն տրամադրելու կամ բուժսպասարկում իրականացնելու համար անհրաժեշտ

Աղյուսակ 55.

Մինչև զորակոչվելը առողջական խնդիրներ ունեցել եք		Ծառայության ընթացքում առողջական խնդիրներ ունեցել եք
Այո	17.2%	50.4%
Աչ	82.8%	49.6%
Ընդամենը	100.0%	100.0%

Կարելի է եզրակացնել, որ կամ մինչ զորակոչը պատշաճ կերպով չի իրականացվում բուժզննությունը՝ բացահայտելու զորակոչիկների առողջական վիճակի իրական պատկերը, կամ զինծառայության ընթացքում պատշաճ կերպով չի իրականացվում զինծառայողների առողջական վիճակի հսկողությունը:

Հարկ է ընդգծել, որ զինծառայության ընթացքում յուրաքանչյուր 3 զինծառայողից մեկի մոտ առողջական խնդիրների առաջացումը պայմանավորված է ոչ թե զինծառայության բնույթով, այլ մինչ զորակոչը ունեցած առողջական խնդիրներով, որոնք սրվում կամ բացահայտվում են զինծառայության ընթացքում /տե՛ս աղյուսակ 56/:

Աղյուսակ 56.

ՍՌՎԻ-ներ ու ՍՌՀ-ներ	19.7%
Վիրուսային հիվանդություններ	17.6%
Տրավմաներ	8.4%
Մաշկային խնդիրներ, ինֆեկցիա	7%
Սրտային ու անոթային	7%
Թոքաբորբ	5.2%
Բերանի խոռոչի հիվանդություն	5%
Վիրաբուժական միջամտություն	4.7%
Տոնզիլիտներ	4.4%
Աղետամոքսային խնդիրներ	3.8%
Տեսողական օրգանների, աչքի խնդիրներ	3%
Հենաշարժիչ համակարգի խնդիրներ	3%
Ստորին շնչուղիների խնդիրներ	1.9%
Հարթթային խոռոչների բորբոքում	1.9%
Լսողության օրգանների խնդիրներ	1.7%
Ալերգիկ ռեակցիաներ	1.6%
Ներալգիաներ ու ներիտներ	1.2%
Միզասեռական համակարգի խնդիրներ	0.7%
Ցրտահարություն	0.7%
Կիստաներ	0.5%
Հրազենային վիրավորումներ	0.2%
Արևահարություն	0.2%
Մենինգիտ	0.2%
Ռևմատիզմ	0.2%
Գիշերամիզություն	0.2%
Ընդամենը	100%

կողմից: Բժշկական օգնություն տրամադրում են նաեւ բուժակները՝ յուրաքանչյուր 7-ից մեկին /տես աղյուսակ 59.1/:

Աղյուսակ 59.1

Զորամասի բուժկետի անձնակազմ	61.2%
Հոսպիտալի բժիշկ	21.6%
Բուժակ	14.8%
Սպայակազմ և համածառայակիցներ	1.3%
Քաղաքացիական բժիշկ	0.8%
Դժվարանում եմ պատասխանել	0.3%
Ընդամենը	100%

Ըստ հիվանդությունների տեսակների՝ պատկերը փոքր-ինչ փոխվում է /տես աղյուսակ 59.2/:

Աղյուսակ 59.2.

	ՍՌՎԻ-ներ ու ՍՌՀ-ներ	Վիրուսային հիվանդություններ	Տրավմաներ
Բուժակ	17.69%	9.82%	34.69%
Զորամասի բուժկետի անձնակազմ	72.31%	76.79%	57.14%
Հոսպիտալի բժիշկ	10.00%	13.39%	8.16%
Ընդամենը	100%	100%	100%

Տրավմատիկ հիվանդությունների բուժման մեջ առավել մեծ դեր են ունենում զորամասի բուժկետի անձնակազմը՝ 57.14 % եւ բուժակները՝ 34.69 %: Ի տարբերություն մյուս հիվանդությունների, որոնցում զորամասի բուժկետի անձնակազմի դերը մեծ է /սուր ռեսպիրատոր վիրուսային ինֆեկցիաներ՝ ՍՌՎԻ-ներ եւ սուր ռեսպիրատոր հիվանդություններ՝ ՍՌՀ-ներ՝ 72.31 %, վիրուսային հիվանդություններ՝ 76.79 %/: Պետք է եզրակացնել, որ տրավմատիկ հիվանդություններով զինծառայողները ավելի քիչ են ներկայացվում հոսպիտալ, քան մյուս առողջական խնդիրների դեպքում:

Որոշակի տարբերություններ ունեն նաև տրամադրվող բժշկական օգնության որակի վերաբերյալ գնահատականները. Հարցվածների միայն 4.1%-ն է գնահատում այն վատ և շատ վատ, մոտ 79 %-ը գնահատում են լավ եւ շատ լավ /տես աղյուսակ 60/:

Աղյուսակ 60.

Լավ	59.3%
Շատ լավ	19.2%
Միջին	15.9%
Վատ	3.6%
Շատ վատ	1%
Դժվարանում եմ պատասխանել	1%
Ընդամենը	100%

Մինչդեռ, ըստ հիվանդությունների տեսակների բժշկական օգնության որակը վատ և շատ վատ գնահատում են ՍՌՎԻ-ների եւ ՍՌՀ-ների վերաբերյալ հարցվածների 17 %-ը, իսկ տրավմաների դեպքում 11 %-ը /տես աղյուսակ 61/:

Չեն արձագանքել	0.5%
23 օր	0.5%
28 օր	0.5%
5 օր	0.3%
24 օր	0.3%
26 օր	0.3%
31 օր	0.3%
Ընդամենը	100%

Հետաքրքիր է ըստ հիվանդությունների տեսակների բժշկական արձագանքման պատկերը առավել ուշ արձագանքում են տրավմաների և վիրուսային հիվանդությունների դեպքում՝ համապատասխանաբար 56 և 54 % /տե՛ս աղյուսակ 63.2/:

Աղյուսակ 63.2

	ՍՌՎԻ-ներ եւ ՍՌՀ-ներ	Վիրուսային հիվանդություններ	Տրավմաներ
Անմիջապես	64.83%	45.61%	44.00%
2 օր	13.79%	38.60%	24.00%
11 օր	20.00%	15.79%	32.00%
Չեն արձագանքել	1.38%	0.00%	0.00%
Դժվարանում են պատասխանել	0.00%	0.00%	0.00%
Ընդամենը	100%	100%	100%

Այսպիսով, և բուժօգնության որակի և արձագանքի առավել «խոցելի» են համարվում տրավմաները եւ վիրուսային հիվանդությունները:

Ջինվորական ծառայության ընթացքում բժշկական ծառայության որակը բացահայտվել է մի քանի հարցերի միջոցով: Բուժաշխատողների, սանհրահանգիչների, բուժակների աշխատանքը լավ և շատ լավ գնահատում են հարցման մասնակիցների համապատասխանաբար 68 և 77 %-ը: Այնուամենայնիվ, յուրաքանչյուր 8-9 հարցվողից մեկը սանհրահանգիչների և բուժակների աշխատանքը վատ եւ շատ վատ է գնահատում: Հարցվողների 16 %-ը հայտնում են, որ ընդհանրապես սանհրահանգիչ չեն ունեցել /տե՛ս աղյուսակ 64/:

Աղյուսակ 64.

Ինչպես եք գնահատում ձեր ստորաբաժանման սանհրահանգիչների, բուժակների աշխատանքը /եթե ստորաբաժանումը համապատասխան հաստիքներն ունի/		
	Սանհրահանգիչ	Բուժակ
Շատ լավ	10.9%	11.5%
Լավ	57.1%	65.2%
Վատ	9.6%	8.6%
Շատ վատ	3.2%	2.9%
Այդպիսի ստորաբաժանում չկար	15.9%	8.7%
Դժվարանում են պատասխանել	3.2%	3.1%
Ընդամենը	100.0%	100.0%

կլինիկական կամ զինվորական հոսպիտալում: Այսինքն, յուրաքանչյուր 3-ից մեկը ունեցել է այնպիսի առողջական խնդիրներ, որի համար անհրաժեշտ է եղել առավել համակողմանի բուժօգնություն /տես աղյուսակ 66.2/:

Չնայած մեր կողմից վերը նշված բոլոր հետազոտություններն ու վերլուծությունները կապված առողջական խնդիրների հետ վերաբերում են զորամասում ծառայություն անցնող անձանց՝ այնուամենայնիվ, որոշակի առանձնահատկություններ են եղել մինչև կարգապահական վաշտերի ստեղծումը զինծառայողին կարգապահական կալանքի ենթարկելուց հետո նրան մեկուսարան տանելիս: Ըստ Կանոնակարգի՝ մեկուսարանը իրավախախտ զինծառայողին ընդունելիս պարտավոր էր կատարել արտաքին զննում՝ նրա մարմնի վրա հետքերը, կապտուկները, սպիներն ու քերծվածքները արձանագրելու նպատակով, մինչդեռ այդպիսի գործողություններ ոչ հաճախ են իրականացվել: Կրկին անդրադառնալով սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքներին, պարզվել է, որ հարցաշարում առկա հարցին, թե «կարգապահական կալանքը կրելուց առաջ ենթարկվել եք արդյոք բուժզննման», պատասխանել են «այո» հարցվածների 66.7%-ը, «ոչ»՝ 33.3%-ը: Բացի այդ, հարցվածների ընդամենը 44.8%-ն է հայտնել որ կատարվել է մանրամասն բուժզննում, իսկ 20.7%-ի կարծիքով բուժզննումը կարգապահական կալանք կրելուց եղել է ոչ այնքան մանրամասնորեն, եվ վերջապես 34.5 %-ի կարծիքով՝ բուժզննումը կրել է ձևական բնույթ:

Այսինքն՝ մեր համոզմունքն էլ ավելի փաստարկված է դառնում հենց նշված վիճակագրական տվյալներով, սակայն, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ չնայած կարգապահական կալանքի ձևական վերացմանն ու կարգապահական վաշտի գաղափարի ձևավորմանը, այնուամենայնիվ մենք գտնում ենք, որ նշված երկու եզրույթների միջև գրեթե բովանդակային փոփոխություն չի կատարվել, ուստի, առաջարկվում է միջոցներ ձեռնարկել այսուհետ կարգապահական վաշտ ուղարկված զինծառայողներին օբյեկտիվ, մանրազնին բուժզննության ենթարկելու ուղղությամբ:

Կարգապահական կալանք կրող զինծառայողներին տրամադրվող թե՛ բուժօգնության, և թե՛ բուժսպասարկման որակի վերաբերյալ ստացված թվական տվյալները ավելի մտահոգիչ են, որովհետև ի տարբերություն կարգապահական կալանք կրած զինծառայողների բուժօգնության որակի՝ ընդհանուր բուժօգնությունը զինված ուժերում փոքր-ինչ բավարար մակարդակի վրա է, մինչդեռ նույն հարցվածների 49%-ի պնդմամբ՝ կարգապահական կալանք կրելու ընթացքում բժիշկ ընդհանրապես չի այցելել, 24.5%-ի փոխանցմամբ՝ բժիշկն այցելել է իր սեփական նախաձեռնությամբ, իսկ միայն գանգատ ներկայացնելիս բժիշկ այցելելու վերաբերյալ տեղեկություն հայտնել է հարցվածների 26.5%-ը:

3. Առողջական վիճակի վերաբերյալ կայացված ակտերի հասանելիության և դրանց բողոքարկման հիմնախնդիրները

Ընդհանրապես ոչ միայն առողջական վիճակի վերաբերյալ տեղեկատվությունը կամ փաստաթուղթն է կարևոր հասանելի լինի քաղաքացուն, այլ որպես սահմանադրական նորմի պահանջ անձն իրավասու է ստանալ իրեն վերաբերող ցանկացած տեղեկություն: Նշվածն ավելի պարզ ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածի երրորդ մասում, համաձայն որի, *յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում իրեն վերաբերող տեղեկություններին ծանոթանալու իրավունք:*

Չնայած նման նորմի գոյությանը՝ ՀՀ զինված ուժերում այս իրավունքի իրացումը դեռևս մնում է թղթի վրա: Բոլոր մակարդակներում, զինծառայողներին իրենց թե՛ առողջական վիճակի, և թե՛ դրա վերաբերյալ կայացված ակտերին, ըստ էության, զինծառայողներին չեն էլ իրազեկում, իսկ դրանով

Աղյուսակ 67.1

Արդյոք Դուք ծանոթացել եք Ձեր առողջական վիճակի վերաբերյալ ակտերին	
Այո	54.0%
Ոչ	43.9%
Դժվարանում եմ պատասխանել	2.1%
Ընդամենը	100.0%

Աղյուսակ 67.2

Եթե ոչ, ապա ինչու	
Չեմ իմացել դրանց առկայության մասին	88.0%
Դժվարանում եմ պատասխանել	10.5%
Չեմ հետաքրքրվել	1.5%
Ընդամենը	100.0%

Նման թվական տվյալների պատկերը հիմնավորում է, որ մեր զինծառայողների կեսը ուղղակի զրկված է իր առողջական վիճակի վերաբերյալ ակտին ծանոթանալու հնարավորությունից, ինչը բնականաբար պետք է ունենա իր պատճառները: Պարզվել է, որ չիմացողների 88%-ն ուղղակի չի էլ իմացել դրանց առկայության մասին, 1.5%-ը չի հետաքրքրվել, իսկ որքան էլ տարօրինակ է 10.5%-ը դժվարացել է պատասխանել:

Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ կարող ենք փաստել, որ զինծառայողների առողջական վիճակի վերաբերյալ կայացված ակտերի հասանելիության ցածր մակարդակը ինքնըստինքյան հանգեցնում է բողոքարկման անարդյունավետությանը, քանի որ, չունենալով համապատասխան որոշումը, բնականաբար զինծառայողը չի ունենում նաև հնարավորություն, թեկուզ սուբյեկտիվորեն գնահատելու այն: Պետք է նկատի ունենալ, որ տվյալ պարագայում ՀՀ ՊՆ ԿՌԲՀ-ն համաձայն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի ուժով վարչարարություն իրականացնող մարմին է, հետևաբար պարտավոր է կայացնել վարչական ակտ, իսկ վերջինս էլ պարտադիր կերպով պետք է հասանելի լինի հենց ակտի հասցեատիրոջը: **Ուստի, որպես հրատապ խնդիր մեր կողմից առաջարկվում է համապատասխան գերատեսչությանը՝ պարտավորեցնել ՀՀ ՊՆ ԿՌԲՀ-ին, կայացված նիստի ընթացքում ընդունված ցանկացած որոշման օրինակը հանձնել հասցեատիրոջը, մշակել այդ ակտերի բողոքարկման գործուն մեխանիզմներ, իսկ արդեն դատական կարգով բողոքարկման ժամանակ կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը:**

4. ՀՀ զինված ուժերում սննդի, ջրի որակը և սանիտարահիգիենիկ պայմանները ըստ հարցման տվյալների

Զինծառայողների առողջական վիճակի վրա էական ազդեցություն ունեն սննդի, ջրի որակը և սանիտարահիգիենիկ պայմանները: Հարցման մասնակիցների 66-67%-ը սննդի և ջրի որակը գորամասում գնահատում է լավ և շատ լավ: Այսինքն, զինծառայություն անցած յուրաքանչյուր 3-ից մեկը գորամասերում ջրի և սննդի որակը համարում է վատ և շատ վատ: Մոտավորապես նույն պատկերն է նաև զորանոցներում տիրող սանիտարահիգիենիկ վիճակի վերաբերյալ. Լավ և շատ լավ

6. ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ամփոփելով զինված ուժերում կարգապահությունը, տույժերն ու խրախուսանքները, բողոքարկման մեխանիզմները և արդյունավետ իրավական պաշտպանությունը, բժշկական օգնությունը ու ծառայությունը կարգավորող օրենսդրության և դրա կիրառման վերաբերյալ ուսումնասիրության տվյալները՝ կարող ենք ձեռնարկել զինծառայողների իրավունքների պաշտպանության ապահովման նպատակով հետևյալ խնդիրների լուծումը.

Օրենսդրության բնագավառում

1. ՀՀ Զինված ուժերի կանոնագրքերում, մասնավորապես՝ ՀՀ ԶՈՒ կարգապահական կանոնագրքում սահմանել զինծառայողների իրավունքների ցանկը՝ ըստ մարդու իրավունքների սկզբունքների
2. Հստակեցնել կարգապահական վաշտում զինծառայողների իրավունքները և պարտավորությունները, որպեսզի այն չնույնականացվի կարգապահական կալանքի հետ
3. Վերացնել ներքին ծառայության, պահակային և կայազորային ծառայության, զինված ուժերի և կարգապահական կանոնագրքերի միջև առկա իրավական հակասություններն ու անհամապատասխանությունները
4. Սահմանել ՀՀ ՊՆ ԿՌԲՀ-ի որոշման օրինակի պարտադիր տրամադրումը անձին
5. Ամրագրել զինծառայողի վերաբերյալ ընդունվող յուրաքանչյուր իրավական ակտի (հրամանի, խրախուսանքի, տույժի, զեկուցագրի և այլնի) պարտադիր ծանուցումը և օրինակի տրամադրումը զինծառայողին կամ նրա մերձավոր բարեկամին
6. Սահմանել հրամանատարի, սպայի գործողությունը, անգործությունը բողոքարկող զինծառայողի անվտանգության և ապահովության երաշխիքները
7. Սահմանել բժշկական օգնության տրամադրման դեպքում օգնություն ստացող անձի կողմից հաստատումը ստորագրության միջոցով

Օրենսդրության կիրառման բնագավառում

1. Բացառել 24 ամսից ավելի զինծառայության դեպքերը
2. Զորամասերի բուժկետերը ապահովել համապատասխան մարդկային և նյութատեխնիկական ռեսուրսներով
3. ՀՀ կառավարության կողմից զինծառայության ժամկետի երկարացման վերաբերյալ որոշումները համապատասխանեցնել «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթներին
4. Ապահովել զինծառայողների իրազեկվածությունը իրենց իրավունքների եւ դրանց պաշտպանության մեխանիզմների վերաբերյալ
5. Մշակել անձնակազմի հետ տարվող աշխատանքների մեթոդական ձեռնարկներ զինծառայողների հետ սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների իրականացման, նրանց իրավական կրթության ապահովման նպատակով
6. Ապահովել տույժերի և խրախուսանքների կիրառման նպատակով ընդունվող որոշումների համապատասխանությունը «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին
7. Խրախուսանքների և տույժերի կիրառման վերաբերյալ ընդունվող որոշումներում ամրագրել դրանց բողոքարկման ուղիներն ու մեխանիզմները և անձին տրամադրել որոշման օրինակը
8. Բացառել առողջական որևէ խնդիր ունեցող անձի զորակոչումը
9. Ապահովել առողջական խնդիր ունեցող զինծառայողների անհապաղ զորացրումը օրենքով

7. ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Տեղամաս	Հարցազրուցավար

Երբ է անցկացվել			Հարցման սկիզբը և ավարտը	
Օր	Ամիս	Տարի	Ժամ-րոպե	Ժամ-րոպե

ՀԱՐՑԱԹԵՐԹ _____

Բարև Ձեզ, ես _____ եմ՝ «Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» հասարակական կազմակերպությունից:

Մենք իրականացնում ենք հասարակական կարծիքի ուսումնասիրություն ՀՀ զինված ուժերում առկա խնդիրների, զինծառայողների իրավունքների խախտումների վերաբերյալ: Ձեր մասնակցությունն այս հարցմանը կամավոր է, սակայն մեզ համար շատ կարևոր է Ձեր կարծիքը, քանի որ Ձեր անկեղծ պատասխանները մեծապես կնպաստեն հետազոտության արդյունքների հուսալիությանը: Ձեր պատասխանները առանձին չեն հրապարակվելու, այլ վերլուծության են ենթարկվելու մնացած պատասխանների հետ միասին:

Շնորհակալություն համաձայնության համար:

Հրահանգ հարցազրուցավարին

Բոլոր այն հարցերում, որտեղ չկա լրացուցիչ ցուցում, օրինակ՝ «Ընդունել մինչև 3 տարբերակ», ընդունվում է միայն մեկ պատասխանի տարբերակ:

Ոչ մի հարցում չկարդալ «98. Դժվարանում եմ պատասխանել», «99. Հրաժարվում եմ պատասխանել» տարբերակները:

Բոլոր այն հարցերում, որտեղ հարցվողը կնշի «Այլ» տարբերակ, բառացի գրել հարցվողի խոսքերը:

1. Որքան ժամանակ եք Դուք ծառայել ՀՀ զինված ուժերում որպես պարտադիր ժամկետային զինծառայող

1. 1-6 ամիս
2. 6-12 ամիս
3. 12-18 ամիս
4. 18-24 ամիս /2 տարի (անցնել Հարց 4)
5. 24 ամսից ավել

- 7. Զինված ուժերում հանցագործության թվաքանակի ավելացման և հաճախակիացման, զինծառայողներին հանցագործությունների մեջ ներգրավելու պատճառով,
- 8. Զինված ուժերում զինծառայության ժամանակահատվածը անհիմաստ ժամանակի վատնում է,
- 9. Ծառայության ժամկետի երկարատեւության պատճառով (2 տարին շատ է)
- 10. Չէի ցանկանա այլ պատճառներով՝ _____
- 11. Չէի ցանկանա այլ պատճառներով՝ _____

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

7. Կարծիք կա, որ ՀՀ զինված ուժերում գերակշռում են ոչ կանոնադրային հարաբերությունները, որքանով եք Դուք համամիտ այդ մտքի հետ

- 1. Լիովին համամիտ եմ
- 2. Որոշ չափով համամիտ եմ
- 3. Այդքան էլ համամիտ չեմ
- 4. Բոլորովին համամիտ չեմ

8. Կցանկանայք արդյոք, որ Ձեր բարեկամը կամ ընկերը ներկայումս ծառայեր ՀՀ զինված ուժերում

- 1. Այո (անցնել Հարց 10)
- 2. Ոչ

9. Եթե չէիք ցանկանա որ Ձեր բարեկամը կամ ընկերը ներկայումս ծառայեր ՀՀ զինված ուժերում, ապա ինչու (ընդունել բոլոր հնարավոր տարբերակները)

- 1. Ոչ կանոնադրային հարաբերությունների, զինված ուժերում բռնությունների, ծնշումների (բռնարարքների կամ այլ պատճառներով) և նման այլ պատճառներով,
- 2. ՀՀ զինված ուժերում բախումների ընթացքում վիրավորվելու/մահանալու հավանականության պատճառով,
- 3. Անբավարար կենցաղային և սանիտարահիգիենիկ պայմանների, վատորակ սննդի պատճառներով,
- 4. Ոչ պատշաճ բժշկական սպասարկման պատճառով,
- 5. Զինված ուժերի հանդեպ իշխանության ոչ պատշաճ, անպատասխանատու և անհեռատես քաղաքականություն վարելու պատճառներով,
- 6. Զինված ուժերում մարդկային հարաբերություններում բացասական կարծրատիպերի ներդրման պատճառով (օրինակ՝ հարբեցողության և թմրամոլության)
- 7. Զինված ուժերում հանցագործության թվաքանակի ավելացման և հաճախակիացման, զինծառայողներին հանցագործությունների մեջ ներգրավելու պատճառով,
- 8. Զինված ուժերում զինծառայության ժամանակահատվածը անհիմաստ ժամանակի վատնում է,
- 9. Ծառայության ժամկետի երկարատեւության պատճառով (2 տարին շատ է)
- 10. Չէի ցանկանա այլ պատճառներով՝ _____
- 11. Չէի ցանկանա այլ պատճառներով՝ _____

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

12. Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը		
13. Մահվան դեպքերը /սպանություններ, ինքնասպանություններ/		
14. Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում		
15. Այլ _____		
98. Դժվարանում եմ պատասխանել		

14. Եթե Դուք հնարավորություն ունենայիք, առաջին հերթին ինչը կփոխեիք ՀՀ զինված ուժերում: Դասակարգեք դրանք ըստ առաջնահերթության (դասակարգումը նշել տարբերակի դիմաց, նշել մինչև 3 տարբերակ):

Առաջնային խնդիրներների ցանկ	
1. Զինված ուժերում ոչ կանոնադրային հարաբերությունների առկայությունը	
2. Բռնությունների կամ բռնարարքների առկայությունը, պատշաճ կարգապահության բացակայությունը	
3. Սպայակազմի մասնագիտական որակի և պրոֆեսիոնալիզմի բացակայությունը	
4. Զինված ուժերում ծառայության ժամկետը	
5. Զինված ուժերում ծառայության պարտադիր լինելը	
6. Խախտումներով զուգորդված զորակոչը	
7. ՀՀ զինված ուժերում կաշառակերությունը, կոռուպցիան, գողությունը	
8. Հասարակության շրջանում ՀՀ զինված ուժերի նկատմամբ անվստահությունը/ցածր հեղինակությունը	
9. Զինծառայողներին հասանելի գումարներ չտրամադրելը	
10. Զինված ուժերի ոչ բավարար կենցաղային պայմանները, վատ սնունդը	
11. Զինծառայողների նկատմամբ խիստ/բիրտ վերահսկողությունը	
12. Սպայակազմի կողմից անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը	
13. Մահվան դեպքերը /սպանություններ, ինքնասպանություններ/	
14. Զինված ուժերի խնդիրները ինձ չեն անհանգստացնում	
15. Այլ _____	
98. Դժվարանում եմ պատասխանել	

15. Դուք ծանոթ եք ՀՀ Զինված ուժերի կանոնագրքերին եւ կանոնակարգերին

- 1. Այո
- 2. Մասամբ
- 3. Ոչ (անցնել Հարց 17)

20.2. Քանի անգամ եք գնացել արձակուրդ (նշել)

21. Ինչպիսի արձակուրդ եք գնացել (նշել մինչև 3 տարբերակ)

- 1. Հերթական
- 2. Արտահերթ, ընտանեկան պատճառներով
- 3. Արտահերթ, առողջական պատճառներով
- 4. Արտահերթ, խրախուսանքի պատճառով
- 5. Արտահերթ, լավ ծանոթի զանգով կամ միջամտությամբ
- 6. Այլ _____

22. Եթե չեք գնացել արձակուրդ, ապա երբեևէ դիմել եք հրամանատարին այդ հարցով

- 1. Այո
- 2. Ոչ

23. Արդյոք ծառայության ընթացքում Դուք ենթարկվել եք տույժերի

- 1. Այո
- 2. Ոչ (անցնել Հարց 26)

24. Եթե այո, ապա ինչպիսի (նշել մինչև 5 տարբերակ)

- 1. Նկատողություն
- 2. Խիստ նկատողություն
- 3. Զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակումից զրկում՝ մինչև 1 ամիս ժամկետով
- 4. Աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակում՝ մինչև 5 վերակարգ
- 5. Հիմնական արձակուրդի տրման հետաձգում՝ մեկ ամսից մինչև երեք ամիս ժամկետով
- 6. Կարգապահական վաշտ ուղարկելը՝ տասն օրից մինչև մեկ ամիս ժամկետով
- 7. Գերատեսչական կրծքանշանից զրկում
- 8. Նախազգուշացում՝ պաշտոնին ոչ լրիվ համապատասխանության մասին
- 9. Պաշտոնի իջեցում՝ մեկ աստիճանով
- 10. Զինվորական կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով
- 11. Այլ _____

25. Ինչի համար (նշել)

26. Երբեևէ զորամասը ինքնական լքել եք

- 1. Այո

33. Ինչպիսի վերաբերմունքի եք արժանացել կարգապահական կալանք կրելու ընթացքում

- 1. Շատ լավ
- 2. Լավ
- 3. Վատ
- 4. Շատ վատ

99. Հրաժարվում եմ պատասխանել

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

34. Բողոքարկել եք արդյոք կարգապահական կալանք կրելու մասին որոշումը

- 1. Այո
- 2. Ոչ (անցնել Հարց 37)

35. Որ մեխանիզմով եք Դուք բողոքարկել կարգապահական կալանք կրելու մասին որոշումը

- 1. Դատական
- 2. Դիմելով վերադաս հրամանատարին
- 3. Լավ ծանոթի
- 4. Այլ _____

99. Հրաժարվում եմ պատասխանել

36. Ինչ արդյունքի եք հասել՝ բողոքարկելով

- 1. Ոչ մի, շարունակել եմ կրել կարգապահական կալանքը
- 2. Նախատեսվածից քիչ եմ կրել կարգապահական կալանքը
- 3. Այլ _____

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

99. Հրաժարվում եմ պատասխանել

37. Կարգապահական կալանքը կրելուց առաջ ենթարկվել եք արդյոք բուժզննման

- 1. Այո
- 2. Ոչ (անցնել Հարց 38)

37.2. Ըստ Ձեզ՝ արդյոք կատարվել է մանրամասն բուժզննում

- 1. Այո, կատարվել է մանրամասն բուժզննում
- 2. Բուժզննումը կատարվել է ոչ այնքան մանրամասնորեն
- 3. Բուժզննումը կրել է ձևական բնույթ
- 4. Այլ _____

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

44. Ինչպես եք/են բողոքարկել (բողոքարկման որ մեխանիզմն եք օգտագործել)

1. Վերադաս հրամանատարին
2. Դատարան
3. Լավ ծանոթի
4. Այլ _____

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

45. Ինչպիսի խնդիրների էին վերաբերվում բողոքները (նշել)

46. Որքանով են լուծվել այդ բողոքում/երում եղած խնդիրները

1. Լիովին (*անցնել Հարց 48*)
2. Մասամբ (*անցնել Հարց 48*)
3. Չեն լուծվել
4. Չեն լուծվել և ավելի վատթարացել են

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

47. Եթե չեն լուծվել, ապա Դուք կամ Ձեր համաձայնակիցները ինչ եք/են արել

1. Ոչինչ
2. Դիմել եմ դատարան
3. Դիմել եմ վերադաս հրամանատարին
4. Դիմել եմ լավ ծանոթի մեխանիզմին
5. Այլ _____

48. Ինչպես եք/են տեղեկացել բողոքարկման արդյունքներին

1. Գրավոր
2. Բանավոր
3. Այլ _____

98. Դժվարանում եմ պատասխանել

49. Արդյոք զինված ուժերում կան հրամանների և որոշումների բողոքարկման մեխանիզմներ

1. Այո
2. Ոչ (*անցնել Հարց 52*)

98. Դժվարանում եմ պատասխանել (անցնել Հարց 52)

50. Որքանով են արդյունավետ հրամանների և որոշումների բողոքարկման մեխանիզմները ՀՀ զինված ուժերում

56. Մինչև զորակոչվելը առողջական խնդիրներ ունեցել եք

- 1. Այո
- 2. Ոչ

57. Ծառայության ընթացքում առողջական խնդիրներ ունեցել եք

- 1. Այո
- 2. Ոչ (անցնել Հարց 67)

58. Ինչ խնդիրներ (նշել)

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

59. Որքան հաճախ են եղել

	1-ին առողջական խնդիր	2-րդ առողջական խնդիր	3-րդ առողջական խնդիր
Շատ հաճախ			
Հաճախ			
Հազվադեպ			
Միանվագ/մեկ անգամ			

60. Նշված առողջական խնդիրներով ում եք դիմել (նշել)

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

61. Ըստ Ձեզ՝ արդյոք Ձեզ տրամադրվել է համապատասխան բուժօգնություն

	1-ին առողջական խնդիր	2-րդ առողջական խնդիր	3-րդ առողջական խնդիր
1. Այո			
2. Ոչ (անցնել Հարց 68)			

62. Ում կողմից (նշել պաշտոնը)

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

Վատ		
Շատ վատ		
Այդպիսի ստորաբաժանում չկար		
98. Դժվարանում եմ պատասխանել		

68. Եղել են դեպքեր, երբ առողջական գանգատներ եք ունեցել, սակայն վերադաս հրամանատարությունն արգելել է դիմել բուժօժանության աշխատողին

- 1. Այո
- 2. Ոչ (անցնել Հարց 70)
- 98. Դժվարանում եմ պատասխանել

69. Եթե այո, ապա որքան հաճախ

- 1. Շատ հաճախ
- 2. Հաճախ
- 3. Հազվադեպ
- 4. Երբեք
- 98. Դժվարանում եմ պատասխանել

70. Ինչպես կգնահատեք Ձեր զորամասում տրամադրվող բուժօգնության որակը

- 1. Շատ լավ
- 2. Լավ
- 3. Վատ
- 4. Շատ վատ
- 5. Չեմ առնչվել
- 98. Դժվարանում եմ պատասխանել

71. Ինչպես եք գնահատում զորամասը սպասարկող կայազորային հոսպիտալում տրամադրվող բուժօգնության որակը

- 1. Շատ լավ
- 2. Լավ
- 3. Վատ
- 4. Շատ վատ
- 5. Չեմ առնչվել
- 98. Դժվարանում եմ պատասխանել

77. Ձեր կրթությունը

1. Չունենմ տարրական կրթություն
2. Տարրական
3. Թերի միջնակարգ (8-ամյա)
4. Միջնակարգ (10-12-ամյա)
5. Միջնակարգ մասնագիտական (տեխնիկում)
6. Թերի բարձրագույն
7. Բարձրագույն
8. Հետբուհական (գիտական աստիճան)

78. Ներկայումս Դուք աշխատու՞մ եք (եթե ունի մի քանի աշխատանք, ապա գրել հիմնականի մասին)

1. Այո, ունեն վարձատրվող աշխատանք	Լրիվ դրույքով աշխատող	1.
	Կես դրույքով աշխատող	2.
	Ինքնագրադված	3.
2. Ոչ, չունեն վարձատրվող աշխատանք	Թոշակառու	4.
	Ուսանող	6.
	Գործազուրկ	7.

79. Խնդրում եմ նշեք, թե ստորև բերված դատողություններից որն է առավել լավ բնութագրում Ձեր ընտանիքի տնտեսական դրությունը մինչև ՀՀ զինված ուժեր զորակոչվելը

1. Գումարը չէր բավարարում սնունդ գնելու համար,
2. Գումարը բավարարում էր միայն սնունդ գնելու համար
3. Գումարը բավարարում էր սնունդ և հագուստ գնելու համար
4. Գումարը բավարարում էր սնունդ, հագուստ և այլ ապրանքներ գնելու համար

80. Խնդրում եմ նշեք, թե ստորև բերված դատողություններից որն է առավել լավ բնութագրում Ձեր ընտանիքի տնտեսական դրությունը ներկա պահին

1. Գումարը չի բավարարում սնունդ գնելու համար,
2. Գումարը բավարարում է միայն սնունդ գնելու համար
3. Գումարը բավարարում է սնունդ և հագուստ գնելու համար
4. Գումարը բավարարում է սնունդ, հագուստ և այլ ապրանքներ գնելու համար

ԵՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ

Շնորհակալություն համագործակցության համար:

կազմակերպության նախագահ՝

Կատարող՝ Ա. Մադիկյան
asadikyan@hcav.am

Արթուր Ասքունց

ՀԵԼՍԻՆԿՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԱՍԱՄԲԼԵԱՅԻ
ՎԱՆԱԶՈՐԻ ԳՐԱՍԵՆՑԱԿ
HELSINKI CITIZENS' ASSEMBLY
VANADZOR OFFICE

2001 Հայաստանի
Հանրապետություն, Վանաձոր
Տիգրան Մեծի պողոտա 59
59 Tigran Metsi st.
Vanadzor, 2001, Republic of Armenia
Tel. (հեռ.) (374 322) 4 22 68
Fax (ֆաքս) (374 322) 4 12 36
E-mail: hcav@hcav.am
Ե/2013- 20.06/ 327
20.06.2013 թ.

ՀՀ պաշտպանության նախարար
Ս. Օհանյանին

Հարգելի պարոն Օհանյան,

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 27 հոդվածի, «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի, խնդրում եմ մեր կազմակերպությանը տրամադրել տեղեկություններ հետևյալ հարցերի մասին.

1. քանի կազմակերպություն է մասնակցել 2012 եւ 2013 թթ-ին զինված ուժերին խոզի մսի մատակարարման մրցույթին
2. որ կազմակերպություններն են հաղթող ճանաչվել մրցույթում եւ իրականացրել խոզի մսի մատակարարումը զինված ուժերին 2012 եւ 2013 թթ-ին

Համաձայն «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի՝ քաղաքացիների տեղեկություն ստանալու գրավոր հարցմանը պատասխան տրվում է այն ստանալուց հետո 5 օրյա ժամկետում: Ուստի, ելնելով վերը նշվածից, խնդրում եմ տեղեկատվություն ստանալու հարցմանս պատասխանել օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում:

Շնորհակալություն համագործակցության համար:

կազմակերպության նախագահ՝

Կատարող՝ Ա. Սադիկյան
asadikyan@hcav.am

Արթուր Ապրունց

նշանակում			
հիմնական արձակուրդի տրման հետաձգում		116	362
կարգապահական վաշտ ուղարկելը /մեկուսացում և պահում	3862	1148	72
կարգապահական մեկուսարանում/ գերատեսչական կրճքանշանից զրկում	35	46	13
պաշտոնի իջեցում՝ մեկ աստիճանով	31	28	15
զինվորական կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով	94	97	75

- 2011 թվականին կիրառվել է 69706, 2012 թվականին՝ 67286 և 2013 թվականին (հուլիսի 11-ի դրությամբ)՝ 26233 խրախուսանքի միջոց:

Ըստ խրախուսանքների տեսակների՝ քանակական պատկերը հետևյալն է.

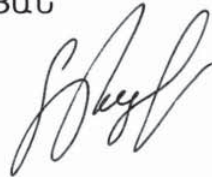
խրախուսանքների տեսակները	2011թ.	2012թ.	2013թ.
տրված կարգապահական տույժի հանում	6170	3946	710
շնորհակալության հայտարարում	31602	28599	10894
զինվորական պարտականությունների օրինակելի կատարման և ստացած խրախուսանքների մասին զինծառայողի ընտանիքին տեղեկացում	14501	15540	4058
գերատեսչական պատվոգրով պարգևատրում	2679	2472	1804
արժեքավոր նվերով կամ գումարով պարգևատրում	1322	1498	732
զորամասի բացված մարտական դրոշի մոտ լուսանկարում	352	596	313
լրացուցիչ արձակուրդի տրամադրում	6525	5724	2201
զորամասի տեղաբաշխման վայրից արտահերթ արձակում		1875	2852
գերատեսչական կրճքանշաններով, մեդալներով պարգևատրում	2532	2884	1607
զորամասի պատվո գրքում գրանցում	81	115	48

Ե/2013-20.06/327 գրություն

- ՀՀ ԶՈՒ 2012թ. կարիքների համար խոզի մսի գնման գործընթացին, որն իրականացվել է սահմանափակ ընթացակարգով, մասնակցել են 3, իսկ 2013թ. շրջանակային համաձայնագրերի կնքման ընցակարգով՝ 8 կազմակերպություններ:

- 2012թ. գնման գործընթացում հաղթող է ճանաչվել «Ա.Օհանջանյան» ՍՊ ընկերությունը, իսկ 2013թ. «Էլիտ կապիտալ» ՍՊ ընկերությունը:

ՀՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄԻ ՂԵԿԱՎԱՐ
ՔՀԾ 2-րդ դասի պետական խորհրդական

Գ. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

